

Ἡ ἀναγνωστικὴ θεωρία καὶ ἡ πρόσληψη τοῦ Β΄ Πε 1,4 ἀπὸ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥ Γ. ΑΤΜΑΤΖΙΔΗ*

Τὸ χωρίο Β΄ Πε 1,4, στὸ ὁποῖο περιέχεται ἡ περιώνυμη φράση «ἵνα διὰ τούτων γένησθε θείας κοινωνοὶ φύσεως» ἀποτελεῖ ἐρμηνευτικὰ ἕνα δυσκολονόητο χωρίο τῆς Καινῆς Διαθήκης. Συγκεκριμένα, στὴν ἔρευνα συζητεῖται εὐρῶς ἂν ἡ περιγραφόμενη στὸ χωρίο κοινωνία τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴ θεία φύση ἐννοεῖται ἠθικὰ ἢ ὄντολογικὰ ἢ καὶ τὰ δύο.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ἡ φράση αὐτὴ συνδέεται στενὰ μὲ τὴν διδασκαλία τῆς Ὁρθόδοξης θεολογίας περὶ θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπίσης, αὐτὴ θεωρεῖται ὅτι περιέχει τὴν πιὸ σαφῆ τοποθέτηση τοῦ κεντρικότερου κειμένου τῆς ἐκκλησιαστικῆς παράδοσης, τῆς Καινῆς Διαθήκης¹, σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ὄντολογικὴ μετοχὴ τοῦ ἀνθρώπου στὴν θεία φύση, πάντα σὲ σχέση μὲ τὴν διδασκαλία τῆς Ὁρθόδοξης θεολογίας ὅτι ὁ ἄνθρωπος μετέχει τῆς φύσεως τοῦ Θεοῦ μέσῳ τῶν ἄκτιστων θείων ἐνεργειῶν².

Στὴν παρούσα ἐργασία μας θὰ ἐπιχειρήσουμε νὰ προσεγγίσουμε τὸ Β΄ Πε 1,4 μὲ τὴν βοήθεια τῆς συγχρονικῆς μεθόδου τῆς ἀναγνωστικῆς θεωρίας καὶ νὰ ἐξετάσουμε μὲ βάση τὴν θεωρία αὐτὴ τὶς πατερικὲς ἐξηγητικὲς καὶ θεολογικὲς προσεγγίσεις ἐπὶ τοῦ συγκεκριμένου χωρίου.

Κατὰ τὴ ἀνάλυση τοῦ θέματος θὰ προβοῦμε ἀρχικὰ (I) σὲ τρεῖς εἰσαγωγικὲς παρατηρήσεις. Κατόπιν (II) θὰ ἐπιχειρήσουμε μίαν συνοπτικὴν περιγραφή τῆς

---

* Ὁ Χαράλαμπος Ἀτματζίδης εἶναι Ἐπίκ. Καθηγητὴς τοῦ Τμήματος Θεολογίας τοῦ Α.Π.Θ.

1. Βλ. καὶ ΜΑΤΣΟΥΚΑΣ Ν., 1985, 184, 186, ποὺ σημειώνει ὅτι ἡ Παλαιὰ Διαθήκη καὶ ἡ Καινὴ Διαθήκη «ἀποτελοῦν τοὺς ἐκλεκτοὺς καὶ εὐχυμοὺς καρποὺς τῆς παραδοσιακῆς ζωῆς» τῆς Ἐκκλησίας, τὸ περιεχόμενο τῶν ὁποίων πρέπει νὰ διερευνᾶται ἐπιστημονικά.

2. Σημειώνουμε ὅτι σύμφωνα μὲ τὶς θέσεις τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ καὶ ἄλλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴ θέωση ὁ ἄνθρωπος μετέχει τῆς φύσεως τοῦ Θεοῦ μέσῳ τῶν ἄκτιστων θείων ἐνεργειῶν. Ἐπίσης, ὅτι ἡ ὀριστικὴ κατάληξη τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ θέωση. Τέλος, ὅτι ἡ ὑποδομὴ πάνω στὴν ὁποία οἰκοδομεῖται ἡ θέωση, δηλαδὴ ἡ ἀθανασία ἢ ἀλλιῶς ἀφθαρσία, συνιστᾷ μίαν προπαρασκευαστικὴν κατάσταση, ἕναν προθάλαμο τῆς θέωσης. Ἡ ἀθανασία ἀποτελεῖ τὸ μέσο πρὸς τὴν κοινωνία τῆς θείας φύσεως. Βλ. καὶ ΧΡΗΣΤΟΥ Π., 1983β, 73-74.

ἀναγνωστικῆς θεωρίας καὶ τῶν κυριότερων ἐκπροσώπων της. Στὴ συνέχεια (III) θὰ ἐξετάσουμε μὲ βάση τὴ θεωρία αὐτὴ μερικὲς ἀπὸ τὶς προσεγγίσεις τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας³. Τέλος (IV), θὰ ὁλοκληρώσουμε μὲ τὰ συμπεράσματα.

I. Εἰσαγωγικὲς παρατηρήσεις

Τρεῖς εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη μας, οἱ εἰσαγωγικὲς παρατηρήσεις πού πρέπει νὰ σημειώσουμε. Αὐτὲς θὰ μᾶς βοηθήσουν νὰ κατανοήσουμε τὸν λόγο πού μᾶς ὠθεῖ νὰ ἀναζητήσουμε ἓνα νέο ἐξηγητικὸ μονοπάτι γιὰ τὴν προσέγγιση τοῦ Β΄ Πε 1,4.

Ἡ πρώτη παρατήρηση σχετίζεται μὲ τὶς διαφορὲς φιλοσοφικὲς θεωρήσεις πού εἶναι πολὺ διαδεδομένες στὴν ἀρχαιότητα καὶ στὴν ἐποχὴ τῆς Καινῆς Διαθήκης. Μία τέτοια φιλοσοφικὴ θεώρηση εἶναι ὅτι ὁ ἄνθρωπος συντίθεται ἀπὸ δύο στοιχεῖα, τὴν ἀθάνατη ψυχὴ καὶ τὸ θνητὸ σῶμα⁴ καὶ ὅτι ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ μετέχει τοῦ θεοῦ⁵. Ἡ παραπάνω ἀντίληψη εἶναι γνωστὴ στοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀσχέτως ἐὰν αὐτοὶ εἶναι εἰδωλολάτρεις ἢ ἑλλημιστὲς Ἰουδαῖοι⁶ ἢ χριστιανοί. Ταυτόχρονα οἱ δεδομένες αὐτὲς ἀντιλήψεις χρησιμοποιοῦνται ἢ μποροῦν νὰ χρησιμοποιηθοῦν ὡς ὄχημα μεταφορᾶς νέων θέσεων σὲ ἀκροατὲς, ὅπως εἶναι οἱ ἀποδέκτες τῆς Β΄ Πέτρου. Αὐτοὶ εἶναι λόγῳ παιδεί-

3. Στὴν ἀνάλυσή μας δὲν περιλαμβάνουμε τὴν πρόσληψη τοῦ Β΄ Πε 1,4 ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπη χριστιανικὴ παράδοση. Σημειώνουμε ὅτι ἀναφορὲς σὲ στοιχεῖα ἢ διαστάσεις πρόσληψης τοῦ Β΄ Πε 1,4 ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπη, μὴ ἑλληνόφωνη, χριστιανικὴ παράδοση, συναντοῦμε σὲ ἄλλα σχετικὰ σύγχρονα ξενόγλωσσα ἐρμηνευτικὰ ἔργα. Βλ. σχετικὰ VÖGTLE A., 1994, 145-148· G. Bray 2000, 132-133.

4. Π.χ. ὁ ΕΠΙΚΤΗΤΟΣ, Διατριβαὶ 2,19,26-27: φέρεται ν' ἀναφέρει: Μία ψυχὴ ἄς μοῦ δείξει κάποιος ἀπὸ σᾶς, τὴν ψυχὴ ἑνὸς ἀνθρώπου πού θέλει νὰ συμφωνεῖ μὲ τὸν Θεό...νὰ θέλει νὰ γίνεαι ἀπὸ ἄνθρωπος Θεὸς καί, μέσα ἀπὸ αὐτὸ τὸ θνητὸ σαρκίον, νὰ φιλοδοξεῖ νὰ γίνεαι ἓνα μὲ τὸν Δία (περὶ τῆς πρὸς τὸν Δίαν κοινωνίας βουλούμενον).

5. Πρβλ. π.χ. ΠΛΑΤΩΝ, Φαῖδρος 230A, ὅπου ὁ Σωκράτης φέρεται νὰ λέει: ...ἐξετάζω τὸν ἑαυτό μου, ἐὰν εἶμαι κανένα θηρίον πλέον παράξενον καὶ πλέον μανιακὸ ἀπὸ τὸν Τυφῶνα, εἴτε ζῶον πλέον ἡμερο καὶ ἀπλούστερον, τὸ ὁποῖο φυσικὰ νὰ μετέχει ἀπὸ κάποια θεῖα καὶ λογικὴ μοῖρα (θείας τινὸς καὶ ἀτύφου μοίρας φύσει μετέχον).

6. Πρβλ. π.χ. Δ΄ Μακ. 18,3 καὶ ΨΕΥΔΟ-ΦΩΚΥΛΙΔΗΣ, Γνώμαι, 104-105, ὅπου σημειώνεται γιὰ τὴν ἀφθαρσία τῆς ψυχῆς: καὶ τάχα δ' ἐκ γαίης ἐλπίζομεν ἔς φάος ἐλθεῖν λείψαν' ἀποικομένων ὀπίσω δὲ θεοὶ τελέθονται. ψυχὰι γὰρ μίμνουσιν ἀκήριοι ἐν φθιμένοισιν.

ας κάτοχοι τέτοιων αντίληψεων, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι τις αποδέχονται και ως ισχύουσες.

Ἡ δεύτερη παρατήρηση σχετίζεται με τὴν δυσκολία τῆς παραδοσιακῆς «ἱστορικοκριτικῆς μεθόδου» νὰ ἐρμηνεύσει ἱκανοποιητικὰ τὸ περιεχόμενο τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου. Ὅπως χαρακτηριστικὰ ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν E. Käsemann.

Εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ βρεῖ κάποιος στὴν Καινὴ Διαθήκη ἄλλη φράση τόσο περιεκτικὴ σὲ ἐκφράσεις, μοτίβα καὶ θέσεις πού νὰ ἐκφράζει τὴν ὑποτροπὴ τοῦ χριστιανισμοῦ στὸν ἑλληνιστικὸ δυαλισμό⁷.

Ἡ παραδοσιακὴ ἱστορικοκριτικὴ μέθοδος δηλαδή, ὡς μία μέθοδος διαχρονικῆς προσέγγισης τῶν κειμένων, δυσκολεύεται νὰ ἀποδεχτεῖ ὅτι τὸ Β' ΠΕ 1,4 μπορεῖ νὰ κάνει λόγο γιὰ μία ὄντολογικὴ μετοχὴ τοῦ ἀνθρώπου στὸ θεῖο. Ἡ ἱστορικὴ ἐρευνὰ τῆς διαχωρίζει τὸ λογικὸ καὶ ἀπὸ τὸ φανταστικὸ καὶ ἀσύλληπτο καὶ ὀδηγεῖ τοὺς ἐκπροσώπους τῆς νὰ συμπεράνουν εἴτε ὅτι ὅσα λέγονται ἀποτελοῦν μία δυαλιστικοῦ τύπου ὑποτροπὴ τοῦ χριστιανισμοῦ εἴτε ὅτι αὐτὰ θὰ πρέπει νὰ ἐννοηθοῦν ἠθικὰ καὶ ὄχι ὄντολογικά⁸.

Ἡ τρίτη, τέλος, παρατήρηση σχετίζεται με τὴν στάση τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἀπέναντι στὸ Β' ΠΕ 1,14 καὶ στὸ φιλοσοφικὸ του ὑπόστρομα πού περιγράψαμε παραπάνω. Ἡ ἀπλὴ καὶ μόνο ἀνάγνωση τῶν πατερικῶν ἀποσπασμάτων, τῶν σχετικῶν με τὸ Β' ΠΕ 1,4, δείχνει ὅτι οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ οἱ ἄλλοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς πού ἀσχολοῦνται με τὸ θέμα ἐπιχειρηματολογοῦν στηριζόμενοι στὴν Ἁγία Γραφή γιὰ νὰ περιγράψουν τὴν μετοχὴ τοῦ ἀνθρώπου στὴν θεία φύση. Ταυτόχρονα οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας φαίνεται νὰ ἀναγνωρίζουν εὐχερέστερα τὶς ἀναφορὲς τοῦ συγγραφέα τῆς Β' Πέτρου στὶς διάφορες φιλοσοφικὲς θεωρήσεις, νὰ τὶς ἀποδέχονται ὡς αὐτονόητες, νὰ στηρίζονται σὲ αὐτὲς καὶ στὴ συνέχεια νὰ ἀναπτύσσουν μέσῳ αὐτῶν τὶς δικές τους χριστιανικὲς θεολογικὲς θέσεις.

7. KÄSEMANN E., 1960/1970, 144. Παρόμοια καὶ SCHULZ S., 1976, 298-300.

8. Γιὰ μία διαχρονικὴ προσέγγιση τοῦ κειμένου πού στηρίζεται στὴν ἱστορικοκριτικὴ ἐξηγητικὴ μέθοδο καὶ συνάγει ὅτι ἡ κοινωνία τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τὸ θεῖο εἶναι ἠθικὴ καὶ ὄχι ὄντολογικὴ βλ., μεταξὺ ἄλλων, BAUCKHAM R. J., 1983, 179-182· DAVIDS P. H., 2006, 167-176· DONELSON L. R., 2010, 219-220· GREEN G. L., 2008, 184-188· PAULSEN H., 1992, 108-110· SCHNEIDER T. R., 2003, 293-296· VOGTLE A., 1994], 139-148. Βλ. καὶ ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ Χ. 1984, 116-119, ὁ ὁποῖος πρεσβεύει τὴ θέση περὶ τῆς μετοχῆς τοῦ ἀνθρώπου κατὰ χάριν στὴν θεία φύση· ΤΡΕΜΠΕΛΑΣ Π. 1956, ὁ ὁποῖος προβαίνει σὲ θεολογικὴ ἐξήγηση τοῦ χωρίου καὶ ἐπαναλαμβάνει ἀπλῶς τὴ θέση τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας.

Ἐχοντας λοιπὸν ὑπόψη μας τὰ τρία αὐτὰ δεδομένα, εἶναι δυνατόν νὰ ὀδηγηθοῦμε στὴ σκέψη ὅτι ὑφίσταται διάσταση μεταξὺ τῆς σύγχρονης ἐξηγητικῆς καὶ τῆς ἐξηγητικῆς τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Γεννῶνται ὁμως τρία ἐρωτήματα: πρῶτον, ὑφίσταται μία τέτοια διάσταση ἢ μήπως, δεύτερον, ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ τὴν ἀδυναμία μίας συγκεκριμένης ἐρμηνευτικῆς μεθόδου, τῆς μεθόδου τῆς διαχρονικῆς προσέγγισης τῶν κειμένων καὶ συγκεκριμένα τῆς «ἱστορικοκριτικῆς μεθόδου», νὰ προσεγγίσει πολὺπλευρα τὸ ἐν λόγῳ κείμενο, καὶ τρίτον, μήπως μία συγχρονικὴ προσέγγιση τοῦ καινοδιαθηκικοῦ κειμένου μπορεῖ νὰ μᾶς βοηθήσει νὰ ἀνακαλύψουμε ἄλλες ἀθέατες πλευρὲς του;

II. Ἡ ἀναγνωστικὴ θεωρία

Ἡ ἀναγνωστικὴ θεωρία ἀποσκοπεῖ στὴν ἀνάδειξη τοῦ ρόλου τοῦ ἀναγνώστη κατὰ τὴν ἀναγνωστικὴ διαδικασία.

Ἡ ἀναγνωστικὴ θεωρία χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν εὐρύτητά της καὶ περιλαμβάνει στοὺς κόλπους της πολλὲς ὑπο-θεωρίες. Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ λόγος πὺρ ἡ ἀναγνωστικὴ θεωρία ὀνομάζεται ἐπίσης θεωρία τῆς πρόσληψης (reception theory) ἢ αἰσθητικὴ τῆς πρόσληψης (reception esthetic) ἢ θεωρία τῆς ἀναγνωστικῆς - αἰσθητικῆς ἀνταπόκρισης (reader – response criticism)⁹. Μὲ τὴν ἐν λόγῳ θεωρία συγγενεῦει καὶ ἡ μέθοδος τῆς ἱστορίας τῆς πρόσληψης ἐνὸς κειμένου (reception history – Wirkungsgeschichte), ἡ ὁποία, σημειωτέον, μπορεῖ νὰ “ἀποτυπώνεται” τόσο κειμενικά ὅσο καὶ εἰκαστικά (π.χ. σὲ εἰκόνες)¹⁰.

Ἡ ἀναγνωστικὴ θεωρία ξεκίνησε πρὸς τὸ τέλος τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα μὲ μία ὁμάδα κριτικῶν τῆς λογοτεχνίας πὺρ ἐνδιαφέρθηκαν νὰ μελετήσουν τὸν τρόπο πὺρ οἱ ἀναγνώστες προσεγγίζουν τὰ λογοτεχνικά κείμενα.

Σημειώνουμε ὅτι τὸ σκεπτικὸ τῶν ἐν λόγῳ κριτικῶν ἐπηρεάστηκε ἀποφασιστικά ἀπὸ τὶς θέσεις τοῦ φιλοσόφου H.-G. Gadamer, ὁ ὁποῖος ὡς διάδοχος τοῦ Heidegger, διατύπωσε τὴν θεωρία τῆς «συγχώνευσης τῶν ὀριζόντων»¹¹ ἢ ἀλλιῶς τὴν θέση «περὶ σύμμειξης τῶν ὀριζόντων τοῦ συγγραφέα καὶ τοῦ ἀναγνώστη ἐνὸς κειμένου»¹². Σύμφωνα μὲ τὴν θεωρία αὐτή, τὸ νόημα ἐνὸς λογοτε-

9. ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΑΤΟΣ Γ., 2013, 38.

10. Βλ., μεταξὺ ἄλλων, GOODER P., 2010, 187-200, 213-226.

11. Ὁ ὅρος στὰ γερμανικά: “Horizontverschmelzung” καὶ στὰ ἀγγλικά: “Fusion of horizons”.

12. Βλ. ΠΕΛΕΓΓΙΝΗ Θ., «Χάνς-Γκέροργκ Γκάνταμερ», 752-753· GADAMER H.-G., 2010.

χνικοῦ ἔργου δὲν ἐξαντλεῖται ποτὲ στὶς προθέσεις τοῦ συγγραφέα. Καθὼς τὸ ἔργο περνᾷ ἀπὸ τὸ ἓνα πολιτισμικὸ ἢ κοινωνικὸ πλαίσιο στὸ ἄλλο, οἱ ἀναγνώστες μποροῦν νὰ ἀποκομίσουν ἀπὸ αὐτὸ καινούργια νοήματα, τὰ ὁποῖα ἴσως δὲν εἶχαν προβλέψει ὁ συγγραφέας ἢ τὸ σύγχρονό του ἀναγνωστικὸ κοινό. Ἔτσι ἡ κατανόηση τοῦ κειμένου ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴ «συγχώνευση τῶν ὀριζόντων», δηλ. ὁ ἱστορικὸς ὀρίζοντας τῶν ἀναγνωστῶν συγχωνεύεται μὲ τὸν ἱστορικὸ ὀρίζοντα τοῦ ἔργου. Ἐπομένως, ἡ ἐρμηνεῖα τοῦ ἔργου εἶναι ἓνας διάλογος τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος, ἐνῶ ἡ κατανόησή του ἐξαρτᾶται ἀπὸ τί εἶδους ἐρωτήματα θέτουν οἱ ἀναγνώστες σ' αὐτό.

Ἀκόμη κατὰ τὸν H.-G. Gadamer, κάθε κατανόηση τοῦ κειμένου ἀπὸ τὸν ἐκάστοτε ἀναγνώστη εἶναι παραγωγικὴ, εἶναι πάντα ἡ κατανόηση κάτι διαφορετικοῦ, ἢ συνειδητοποίηση νέων δυνατοτήτων τοῦ κειμένου, μία μετατροπὴ του. Ἐπίσης, οἱ ἀναγνώστες εἶναι σὲ θέση νὰ κατανοήσουν τὸ παρὸν μόνο μὲσω τοῦ παρελθόντος. Αὐτοὶ κατανοοῦν κάτι μόνον ὅταν ὁ δικὸς τους ὀρίζοντας ἱστορικῶν νοημάτων καὶ ὑποθέσεων «συγχωνεύεται» μὲ τὸν ὀρίζοντα μέσα στὸν ὁποῖο εἶναι τοποθετημένο τὸ ἴδιο ἔργο. Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ γνώση τῆς γλώσσας καὶ ἡ ἐμπειρία τῆς ἀνάγνωσης συναφῶν λογοτεχνικῶν ἔργων (διακείμενα) δημιουργοῦν ἓναν ὀρίζοντα, ὅπως λέγεται, προσδοκιῶν (δυνατότητες καὶ πιθανότητες πρόβλεψης) γιὰ τὴν προσέγγιση καὶ ἐκτίμηση τοῦ συγκεκριμένου ἔργου¹³.

Ἡ παραπάνω θέση τοῦ H.-G. Gadamer υἱοθετήθηκε ἀπὸ πολλοὺς ἐκφραστές τῆς ἀναγνωστικῆς θεωρίας καὶ ἐντάχθηκε προσαρμοσμένη στὶς θέσεις τους. Ἔτσι τοὺς τελευταίους τρεῖς αἰῶνες παρατηροῦμε τρεῖς διαφορετικὲς περιόδους στὴν λογοτεχνικὴ κριτικὴ. Κατὰ τὸν 19^ο αἰῶνα, πού εἶναι ἡ περίοδος τοῦ ρομαντισμοῦ, ἡ λογοτεχνικὴ κριτικὴ ἐνδιαφέρεται περισσότερο γιὰ τὸν συγγραφέα. Κατὰ τὸν 20^ο αἰῶνα, πού ἐπικρατεῖ ὁ ρωσικὸς φορμαλισμὸς, ἡ νέα κριτικὴ καὶ ὁ στρουκτουραλισμὸς, ἡ λογοτεχνικὴ κριτικὴ στρέφεται πρὸς τὸ κείμενο. Τέλος, τὰ τελευταῖα χρόνια μετατοπίζεται ἡ προσοχὴ στὸν ἀναγνώστη, ὁ ὁποῖος εἶχε παραγκωνιστεῖ, μολονότι καὶ αὐτὸς εἶναι ἀπαραίτητος ὅσο καὶ ὁ συγγραφέας στὴ λογοτεχνικὴ διαδικασία. Εἶναι, ὅπως χαρακτηριστικὰ τονίζεται, «ὁ τρίτος» «βασικὸς πόλος τῆς λογοτεχνικῆς σημειολογίας»¹⁴.

13. Βλ. καὶ ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΑΤΟΣ Γ., 2013, 38

14. Βλ. καὶ ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΑΤΟΣ Γ., 2013, 38.

Παρακάτω αναφέρουμε συνοπτικά μερικούς από τους κύριους έκφραστές της τελευταίας αυτής τάσης στην λογοτεχνική κριτική, της αναγνωστικής θεωρίας.

1) Ὁ ἓνας ἀπὸ τοὺς κυριότερους θεωρητικούς τῆς ἀναγνωστικῆς θεωρίας καὶ εἰδικότερα τῆς θεωρίας ἢ τῆς αἰσθητικῆς τῆς πρόσληψης εἶναι ὁ *H. R. Jauss*¹⁵. Αὐτὸς τὸ 1967, σὲ μίᾳ ἐποχῇ κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ἀνακατατάξεων, ἔδωσε μίᾳ διάλεξη μὲ τίτλο: «Τί εἶναι καὶ γιὰ ποιὸ λόγο κάποιος μελετᾷ λογοτεχνικὴ ἱστορία», ἀκολουθώντας τὸ παράδειγμα τοῦ *F. Schiller* πού, στὴν ἀγῆ τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης, ἔδωσε μίᾳ διάλεξη μὲ τίτλο: «Τί εἶναι καὶ γιὰ ποιὸ λόγο κάποιος μελετᾷ παγκόσμια ἱστορία».

Ὁ *H. R. Jauss* ἐπισημαίνει ὅτι τὸ σήμερον χρειάζεται νὰ ἀναπτύξει δεσμούς ἀνάμεσα στὸ παρελθόν καὶ τὸ παρόν. Ἐπίσης ἐπισημαίνει ὅτι τὸ ἀντικείμενο τῆς αἰσθητικῆς τῆς πρόσληψης εἶναι ἡ ἱστορία τῆς λογοτεχνίας ὡς ἱστορικῆς καὶ κοινωνικῆς πραγματικότητας πού διαμορφώνεται μὲ τὴ συμμετοχὴ τόσο τοῦ συγγραφέα καὶ τοῦ ἔργου, ὅσο καὶ τοῦ κοινού, μὲ ἀποτέλεσμα ὁ ἕκαστος δέκτης νὰ βρῆσκαι τὴν ἱστορικὴν του δικαίωση. Χαρακτηριστικὰ ὁ ὀρισμὸς τοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὴν ἱστορία πού ἔδωσε ὁ *F. Schiller* ἀναδιατυπώνεται ἀπὸ τὸ *H. R. Jauss* ὡς ἑξῆς:

«Τί νόημα λοιπὸν ἔχουν σήμερον πιά οἱ ἱστορικὲς σπουδὲς τῆς λογοτεχνίας, ἂν ... δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ ὑποσχεθοῦν στὸν στοχαστικὸ θεατὴ διδάγματα, στὸν ἄνθρωπο τῆς δράσης πρότυπα πρὸς μίμηση, στὸν φιλόσοφο σημαντικὰ εὐρήματα καὶ στὸν ἀναγνώστη μίᾳ πηγῇ τῆς εὐγενέστερης ἀπόλαυσης;»¹⁶.

Στὸν πυρῆνα τῆς θεωρητικῆς πρότασης τοῦ *H. R. Jauss* βρῆσκαι ἡ μετατόπιση τοῦ ἐνδιαφέροντος ἀπὸ τὸν συγγραφέα καὶ τὸ ἔργο του στὸ κείμενο καὶ –κυρίως– στὸν ἀναγνώστη. Ἡ λογοτεχνικὴ θεωρία πού εἰσηγῆται ὁ *H. R. Jauss* φιλοδοξεῖ νὰ λάβει ὑπ’ ὄψη τῆς τὸ λογοτεχνικὸ φαινόμενο σὲ ὅλες τῆς διαστάσεις του, καλεῖται δηλαδὴ νὰ ἀποκαταστήσει τὴν πλευρὰ πού «ὑποδέχεται» τὴν τέχνη, τὸν ἀναγνώστη τῆς λογοτεχνίας, καὶ νὰ μελετήσῃ τὸ λογοτεχνικὸ ἔργο κατὰ τὴν ἱστορία τῶν διαδοχικῶν ἀναγνωστικῶν πραγματώσεων του ὡς πρὸς τὴν ἐπικοινωνιακὴν του λειτουργία, ὡς ἀνταλλαγὴ δηλαδὴ καὶ διαμεσολάβηση ἐμπειρίας¹⁷. Ὅπως χαρακτηριστικὰ ἀναφέρει ὁ *H. R. Jauss*:

15. Βλ. *JAUSS H. R.*, 1969· *JAUSS H. R.*, 1982· *JAUSS H. R.*, 1995. Βλ. καὶ *TYSON L.*, 2006, 169-208.

16. *JAUSS H. R.*, 1995, 28.

17. *JAUSS H. R.*, 1995, 11.

Ἡ σημασία μίας ἱστορίας τῆς λογοτεχνίας θεμελιωμένης στήν αἰσθητική τῆς πρόσληψης ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ κατὰ πόσον ἡ ἱστορία αὐτὴ θὰ κατορθώσει νὰ διαδραματίσει ἐνεργὸ ρόλο σὲ σχέση μὲ ἕναν, μέσῳ τῆς αἰσθητικῆς ἐμπειρίας, ἀδιάλειπτο συνυπολογισμό τοῦ παρελθόντος στὸ παρὸν. Αὐτὸ ἀπαιτεῖ ἀφ' ἑνὸς ... μίαν συνειδητὴ ἀπόπειρα γιὰ τὴ διαμόρφωση ἑνὸς λογοτεχνικοῦ κανόνα, ὁ ὁποῖος, ἀφ' ἑτέρου ... προϋποθέτει τὴν κριτικὴ ἀναθεώρηση, ἂν ὄχι ἀποσύνθεση τοῦ κληροδοτημένου λογοτεχνικοῦ κανόνα. Ἡ αἰσθητικὴ τῆς πρόσληψης καθορίζει μὲ σαφήνεια τὸ κριτήριό βάσει τοῦ ὁποῖου θὰ πρέπει νὰ συστήνεται ἕνας τέτοιος κανόνας καὶ νὰ ξαναγράφεται, ὅπως εἶναι ἀδιάκοπα ἀναγκαῖο, ἡ ἱστορία τῆς λογοτεχνίας. Τὸ βῆμα ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς πρόσληψης τοῦ ἐπιμέρους ἔργου ἕως τὴν ἱστορία τῆς λογοτεχνίας θὰ ἔπρεπε νὰ μᾶς ὀδηγήσει νὰ δοῦμε καὶ νὰ δεῖξουμε μὲ ποιὸν τρόπο ἡ ἱστορικὴ διαδοχὴ τῶν ἔργων ἐπικαθορίζει καὶ φωτίζει τὴν –σημαντικὴ γιὰ μᾶς– ἐσωτερικὴ συνοχὴ τῆς λογοτεχνίας ὡς προϊστορία τῆς αἰσθητικῆς μας ἐμπειρίας στὸ παρὸν...¹⁸.

Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὴν θεωρία τῆς πρόσληψης καὶ ὅπως τὴν εἰσηγείται ὁ H. R. Jauss, ὁ ἀναγνώστης δὲν εἶναι ἕνας παθητικὸς δέκτης τοῦ νοήματος τοῦ κειμένου. Ἀντίθετα, αὐτὸς εἶναι φορέας πεποιθήσεων καὶ προσδοκιῶν, οἱ ὁποῖες τὸν ἐπηρεάζουν ὡς πρὸς τὴν ἀνάγνωση καὶ τὴν ἀξιολόγηση ἑνὸς κειμένου. Ἡ ὅλη διαδικασία περιγράφεται ὡς μίαν “μάχη” τοῦ ἀναγνώστη μὲ τὸ κείμενο. Αὐτὸς προσπαθώντας νὰ πλησιάσει τὰ μυστικὰ τοῦ κειμένου

δημιουργεῖ σιωπηρὲς συνδέσεις καὶ νοερὲς συσχετίσεις, καλύπτει κενά, συνάγει συμπεράσματα, ἐξημενεύει σύμβολα, φωτίζει δυσδιάκριτα ἢ σκοτεινὰ σημεῖα καὶ ἐλέγχει ὅσα διαισθάνεται, στηριζόμενος κυρίως στὶς λογοτεχνικὲς συμβάσεις καὶ φυσικὰ στὶς γνώσεις του γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸν κόσμον. Καθὼς προχωρᾷ ἡ ἀνάγνωση ἀπορρίπτονται εἰκασίες, ἀνασκευάζονται ὑποθέσεις ἀναθεωροῦνται ἀπόψεις, ἐπιχειροῦνται συνθετότερες προβλέψεις, ἀνοίγονται ἀπρόσμενοι ὀρίζοντες, ἀμφισβητοῦνται ἀκόμη διαφορετικὲς θέσεις¹⁹.

Ἡ θεωρία τῆς πρόσληψης, στηριζόμενη στὴν ἱστορικὴ ἐρμηνευτικὴ, προσπαθεῖ ἐπίσης νὰ ἀποκαταστήσει τὸ ἀρχικὸ περιβάλλον τοῦ ἔργου τέχνης, ἐντάσσοντάς το στὰ εὐρύτερα ἱστορικά, κοινωνικά, πολιτικά, οικονομικά, πολιτισμικά του συμφραζόμενα, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀπαραίτητα γιὰ τὴν ἐρμηνεία καὶ κατανόηση τοῦ ἔργου τέχνης. Γιὰ αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὴν ὁλότητα μιλᾷ ὁ H. R. Jauss, τονίζοντας τὴν ἀνάγκη νὰ συνδεθεῖ τὸ παρὸν καὶ τὸ παρελθόν, ἀκολου-

18. JAUSS H. R., 1995, 52-53.

19. ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΑΤΟΣ Γ., 2013, 39.

θώντας τις ιδέες του F. Schiller. Κάθε έρμηνεία ενός έργου του παρελθόντος, έξαρτᾶται από έναν διάλογο μεταξύ παρελθόντος και παρόντος. Ὁ H. R. Jauss εἰσάγει μία νέα μορφή λογοτεχνικῆς ἱστορίας, στήν ὁποία ὁ ρόλος τοῦ κριτικοῦ εἶναι ρόλος μεσάζοντος πού προσπαθεῖ νά κάνει κατανοητό, πῶς ἕνα ἔργο γινόταν ἀντιληπτό στό παρελθόν καί πῶς γίνεται στό παρόν. Ἀκόμη θεωρεῖ, πῶς μία ἀπό τις σημαντικότερες λειτουργίες τῆς λογοτεχνικῆς κριτικῆς εἶναι ὅτι μπορεῖ νά ξεπερνᾷ τήν διαφορὰ πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στό παρελθόν καί τὸ παρόν.

Ὁ H. R. Jauss, ἐπηρεασμένος ἀπό τὸν H. G. Gadamer, χρησιμοποιεῖ στήν μελέτη του, τὸν ὄρο «ὀρίζοντας προσδοκίας»²⁰. Ὁ ὄρος αὐτὸς διαδραματίζει κεντρικὸ ρόλο στήν θεωρία του καί οὐσιαστικά σημαίνει τὸ τί περιμένει τὸ κοινὸ ἀπὸ τὸ ἔργο, ποιὲς εἶναι οἱ προσδοκίες του πού καθορίζονται ἀπὸ τὴν εἰκονογραφικὴ παράδοση καί τὴν τεχνοτροπία τοῦ ἴδιου τοῦ ἔργου, ἐκφράζοντας τὴν πολιτιστικὴ καί τὴν κοινωνικὴ ταυτότητα τοῦ δέκτη ἀλλὰ καί τὴν ἐκάστοτε ἱστορικὴ συγκυρία. Τὸ νόημα τοῦ ἔργου ὀλοκληρώνεται μὲ τὴ συνεργασία δύο ὀριζόντων: τοῦ “ὀρίζοντα προσδοκίας”, πού προδιαγράφει τὸ ἔργο, ἀκριβέστερα τοῦ ὀρίζοντα προσδοκίας τῶν πρώτων του ἀναγνωστῶν²¹ καθὼς καί τοῦ “ὀρίζοντα προσδοκίας” ἢ ἀκριβέστερα τοῦ “ὀρίζοντα ἐμπειρίας” τοῦ ἐκάστοτε παραλήπτη, μὲ ἀποτέλεσμα νά καθίσταται προσιτὴ στήν ἐμπειρία τοῦ παρόντος τοῦ ἐκάστοτε ἐρμηνευτῆ ἢ τέχνη ἐνὸς ξένου γι’ αὐτὸν παρελθόντος.

Κατὰ τὸν H. R. Jauss τὸ ἐκάστοτε ἔργο τέχνης θὰ συνεχίσει τὴν ἐπίδρασή του ὅσο οἱ μεταγενέστεροι συνεχίζουν ἢ ἀνανεώνουν τὴν πρόσληψή του – ὅσο θὰ ὑπάρχουν ἀναγνώστες πού θὰ θελήσουν νά οἰκειοποιηθοῦν ἐκ νέου ἕνα ἔργο τοῦ παρελθόντος ἢ δημιουργοὶ πού θὰ θελήσουν νά τὸ μιμηθοῦν, νά τὸ ξεπεράσουν ἢ νά τὸ ἀπορρίψουν.

Μελετώντας κανεὶς τοὺς ὀρίζοντες τῶν προσδοκιῶν τῶν διαφορῶν «ἀναγνωστῶν» φυσικὰ δὲν εἶναι δυνατὸν νά ὀδηγηθεῖ στό ὀριστικὸ νόημα ἐνὸς ἔργου τέχνης, ἀφοῦ αὐτὸ εἶναι μία συνεχῆ διαδικασία ἐρωταπόκρισης μεταξὺ τῶν ἔργων καί τῶν πολλαπλῶν, διαφορετικῶν ἀποδεκτῶν πού διαθέτουν διαφορετικὲς πολιτισμικὲς ταυτότητες.

Ὡστόσο, μέσα ἀπὸ αὐτὴ τὴ μελέτη, μπορεῖ κανεὶς νά κατανοήσει μέχρι ἐνὸς σημείου τὸ πῶς τὸ ἔργο ἀξιολογήθηκε, ἐρμηνεύτηκε καί ἐκτιμήθηκε κατὰ και-

20. Ὁ ὄρος στὰ γερμανικά: «Erwartungshorizont καί στὰ ἀγγλικά: «horizon of expectations.

21. Βλ. καί CUDDON J. A., 2013, 338-339.

ρούς. Η επανεκτίμηση ενός έργου είναι συνυφασμένη με τις ανάγκες της εκάστοτε κοινωνίας που επαναπροσλαμβάνει. Συνεπώς, ένα έργο, ένας δημιουργός, ένα καλλιτεχνικό κίνημα γενικότερα, επανεκτιμάται όταν ανταποκρίνεται στην αισθητική αντίληψη, τις ανάγκες, τις εξελίξεις, αλλά και τις ιδεολογίες της κοινωνικής τάξης που το επαναπροσλαμβάνει.

2) Δύο άλλοι σημαντικοί εκπρόσωποι της αναγνωστικής θεωρίας και συγκεκριμένα της αναγνωστικής ανταπόκρισης είναι ο D. Bleich και ο S. Fish²². Αυτοί προβάλλουν την θεωρία της “διάλυσης του κειμένου”, σύμφωνα με την οποία δεν υπάρχει αντικειμενικά σωστή κριτική και ο αναγνώστης δεν περιορίζεται από το κείμενο. Επίσης τονίζουν ότι ο πραγματικός συγγραφέας είναι ο αναγνώστης. Τέλος, ότι η ανάγνωση δεν έχει σχέση με την ανακάλυψη του νοήματος του κειμένου, αλλά είναι μία διαδικασία βίωσης του λογοτεχνικού έργου, η οποία εξαρτάται από το πώς επιδρούμε εμείς σ' αυτό και τούτο είναι ζήτημα έρμηνείας: αντικείμενο της προσοχής των κριτικών είναι η δομή της εμπειρίας του αναγνώστη και όχι κάποια «αντικειμενική» δομή που υπάρχει στο ίδιο το έργο.

Σημειώνουμε ότι ο G. Fish, για να αποφύγει την διάλυση του κειμένου σε πολλές αναγνώσεις οι οποίες ανταγωνίζονται ή μία την άλλη, προσφεύγει σε όρισμένες «έρμηνευτικές στρατηγικές», τις οποίες μοιράζονται οι αναγνώστες και οι οποίες, κατά τη γνώμη του, θα ρυθμίσουν τις προσωπικές τους απαιτήσεις. Όπως επισημαίνεται δεν είναι όλες οι απαντήσεις των αναγνωστών κατάλληλες. Οι αναγνώστες που ενδιαφέρονται, είναι οι επαρκείς, «πληροφορημένοι ή εξοικειωμένοι» αναγνώστες, οι οποίοι έχουν γαλουχηθεί στα πανεπιστημιακά ιδρύματα και οι απαντήσεις τους συνεπώς δεν είναι πιθανό να αποκλίνουν τόσο πολύ μεταξύ τους, ώστε να ματαιώσουν κάθε λογικό διάλογο. Ακόμη ο S. Fish επιμένει πώς δεν υπάρχει τίποτε «μέσα» στο ίδιο το έργο, ότι δηλαδή η όλη ιδέα, πώς το νόημα κατά κάποιο τρόπο «ένυπάρχει» στη γλώσσα του κειμένου περιμένοντας να ελευθερωθεί από την έρμηνεία του αναγνώστη, είναι μία πλάνη.

3) Τέλος, ο W. Iser²³ αποτελεί τον συνδετικό κρίκο μεταξύ των θέσεων των H. R. Jauss, D. Bleich και S. Fish. Ο W. Iser θεωρεί ότι ο ρόλος του αναγνώστη στην έρμηνεία του κειμένου είναι καθοριστικής σημασίας, αλλά συγχρόνως

22. Βλ., μεταξύ άλλων, BLEICH D., 1978· FISH S., 1967· Συνοπτικά TYSON L., 2006, 169-208.

23. Βλ. ISER W., 1976· ISER W., 1978· Συνοπτικά TYSON L., 2006, 169-208.

ὑποστηρίζει ὅτι τὸ κείμενο ἔχει μία ἀντικειμενική δομή, ἀκόμη κι ἂν αὐτὴ πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ ἀπὸ τὸν ἀναγνώστη. Ἐπίσης, μιλά γιὰ τίς «στρατηγικές» τίς ὁποῖες χρησιμοποιοῦν τὰ κείμενα καὶ γιὰ τὸ ρεπερτόριο τῶν οἰκειῶν θεμάτων καὶ νύξεων, τίς ὁποῖες αὐτὰ περιέχουν. Ἐπισημαίνει ἀκόμη, ὅτι γιὰ νὰ ἀναγνωσθεῖ ἓνα κείμενο ἀπαιτεῖται νὰ εἶναι οἱ ἀναγνώστες ἐξοικειωμένοι μὲ τίς λογοτεχνικές τεχνικές καὶ τίς συμβάσεις πού χρησιμοποιεῖ ἓνα συγκεκριμένο ἔργο. Πρέπει μὲ ἄλλα λόγια νὰ ἔχουν μία κάποια γνώση τῶν «κωδίκων» του, δηλ. τῶν κανόνων πού καθορίζουν συστηματικὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο παράγει τὰ νοήματά του.

Τὸ πιὸ ἀποτελεσματικὸ λογοτεχνικὸ ἔργο, γιὰ τὸν W. Iser, εἶναι αὐτὸ πού ἐξαναγκάζει τὸν ἀναγνώστη νὰ συνειδητοποιήσει ἐκ νέου καὶ μὲ κριτικὸ τρόπο τοὺς συνηθισμένους κώδικες καὶ τίς προσδοκίες του. Τὸ ἔργο ἀνακρίνει καὶ μετασηματίζει τίς λανθάνουσες πεποιθήσεις πού μεταφέρουν οἱ ἀναγνώστες σ' αὐτό, «ἀποσταθεροποιεῖ» τοὺς δικούς τους τρόπους ἀντίληψης καὶ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἀναγκάζει τοὺς ἀναγνώστες νὰ ἀναγνωρίσουν γιὰ πρώτη φορὰ ὅτι οἱ τρόποι αὐτοὶ ἀντίληψης εἶναι σχετικοὶ καὶ ὑποκειμενικοί. Ἀντὶ νὰ ἐνισχύει τίς δεδομένες ἀντιλήψεις τους, τὸ ἀξιόλογο λογοτεχνικὸ ἔργο παραβιάζει ἢ καταπατᾷ αὐτοὺς τοὺς συνηθισμένους τρόπους θέασης καὶ ἔτσι διδάσκει στοὺς ἀναγνώστες νέους κώδικες κατανόησης. Ἔτσι, ἂν μὲ τίς στρατηγικές τῆς ἀνάγνωσης μεταβάλλεται τὸ κείμενο, συγχρόνως καὶ τὸ κείμενο μεταβάλλει τοὺς ἀναγνώστες. Ἡ ὅλη οὐσία τῆς ἀνάγνωσης εἶναι ὅτι ὁδηγεῖ τοὺς ἀναγνώστες σὲ βαθύτερη αὐτοσυνειδησία, ἐνεργεῖ ὡς καταλύτης γιὰ τὸ σχηματισμὸ μίας περυσότερου κριτικῆς ἄποψης γιὰ τὴν ταυτότητά τους. Εἶναι σὰν αὐτοὶ νὰ διαβάζουν τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ τους, καθὼς διαβάζουν ἓνα βιβλίο.

Ἡ διαδικασία τῆς ἀνάγνωσης γιὰ τὸν W. Iser δὲν εἶναι μία εὐθύγραμμη κίνηση οὔτε μία συσσωρευτική διαδικασία. Καὶ αὐτὸ συμβαίνει γιὰτί, καθὼς οἱ ἀρχικές εἰκασίες τῶν ἀναγνωστῶν δημιουργοῦν ἓνα πλαίσιο ἀναφορᾶς ἐντὸς τοῦ ὁποῖου αὐτοὶ θὰ ἐρμηνεύσουν ὅσα ἀκολουθοῦν, ἐν τούτοις ὅσα ἀκολουθοῦν εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ μετασηματίσουν ἀναδρομικὰ τίς ἀρχικές τους ἀντιλήψεις, τονίζοντας μερικὰ σημεῖα τους καὶ ὑποβαθμίζοντας ἄλλα. Καθὼς συνεχίζουν τὴν ἀνάγνωση, ἀπορρίπτουν ὑποθέσεις, ἀναθεωροῦν ἀπόψεις, ἐξάγουν ὅλο καὶ πιὸ σύνθετες προβλέψεις. Κάθε πρόταση ἀνοίγει ἓναν ὀρίζοντα ὁ ὁποῖος ἐπιβεβαιώνεται, ἀμφισβητεῖται ἢ ὑπονομεύεται ἀπὸ τὴν ἐπόμενη πρόταση. Ἡ ἀνάγνωση πραγματοποιεῖται καὶ πρὸς τὰ μπρὸς καὶ πρὸς τὰ πίσω συγχρόνως, καὶ οἱ ἀναγνώστες προβλέπουν, ἐνθουμοῦνται καὶ ἀντιλαμβάνονται ἴσως ἄλλες πιθανές πραγματώσεις τοῦ κειμένου τίς ὁποῖες ἔχει ἀρνηθεῖ ἢ ἀνά-

γνωσή τους. Έπιπλέον, όλη αυτή ή πολύπλοκη διαδικασία συντελείται σέ πολλά επίπεδα συγχρόνως, διότι τό κείμενο έχει «φόντο» καί «προσκήνιο», διαφορετικές αφηγηματικές όπτικές γωνίες, έναλλακτικά στρώματα νοήματος, ανάμεσα στα όποια οί άναγνώστες κινούνται διαρκώς.

Η αισθητική αυτή αντίδραση δημιουργείται από την άλληλεπίδραση κειμένου καί άναγνώστη, ό όποιος συμπληρώνει τά κάθε είδους κενά πού υπάρχουν σέ ένα κείμενο (π.χ. χαρακτηριστικά προσώπων, συμπεράσματα κ.ά.). Η παρουσία αυτών των κενών στο κείμενο προϋποθέτει την ενεργοποίηση του άναγνώστη κατά την άναγνωστική διαδικασία.

Η άναγνωστική θεωρία του W. Iser λοιπόν δέν έστιάζει τόσο την προσοχή της στα άποτελέσματα της άνάγνωσης, όσο στον τρόπο με τον όποιο τά άποτελέσματα αυτά διαμορφώνονται από την δομή του ίδιου του κειμένου. Έτσι τό μοντέλο άνάγνωσης του W. Iser είναι κατά βάση λειτουργικό: τά μέρη πρέπει νά προσαρμύζονται στο σύνολο κατά τρόπο πού αυτή ή προσαρμογή νά τους προσδίδει συνοχή.

Από τά παραπάνω διαπιστώνουμε άφ' ενός την ποικιλομορφία της άναγνωστικής θεωρίας, άφ' έτέρου τη βασική σταθερά πού διέπει όλες τις έπιμέρους θέσεις της. Αυτή είναι ό τονισμός του κυρίαρχου ρόλου του άναγνώστη στην διαδικασία της άνάγνωσης ενός κειμένου.

Άξιολογώντας την άναγνωστική θεωρία σέ όλες τις εκφάνσεις της καί τη σημασία πού αυτή προσέδωσε στον άναγνώστη, σημειώνουμε ότι αυτή βοήθησε στην ανακάλυψη νέων τεχνικών στην έρμηνεία της λογοτεχνίας. Αυτές χρησιμοποιήθηκαν εύρέως κατά την διδασκαλία της λογοτεχνίας στην εκπαίδευση, ιδιαίτερα σέ εύπαθεϊς κοινωνικές ομάδες, όπως μειονότητες καί άτομα με ειδικές άνάγκες. Έπίσης, όπως θα δούμε, συμβάλλει στην έναλλακτική προσέγγιση καί των κειμένων της Άγίας Γραφής.

Ταυτόχρονα όμως θα πρέπει νά έπισημάνουμε ότι κατά την προσέγγιση των κειμένων με τη βοήθεια της άναγνωστικής θεωρίας καί ειδικότερα της θεωρίας της πρόσληψης έλλοχεύει ό κίνδυνος νά κυριαρχήσει ό ύποκειμενισμός του άναγνώστη²⁴. Ός πρός την προσληπτική θεωρία του H. R. Jauss έπισημαίνεται επίσης ότι αυτή μεταφέρει τό «καταναλωτικό μοντέλο» από την οικονομία στη λογοτεχνία, μεταβάλλοντάς την σέ ένα αισθητικό «supermarket – τό ιδεατό βασίλειο του άναγνωστικού-καταναλωτικού κοινού της. Άλλά όπως τό ύλικό

24. ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΑΤΟΣ Γ., 2013, 40-41.

προϊόν, ἔτσι καὶ τὸ κείμενο, πρὶν νὰ προσληφθεῖ (καταναλωθεῖ), πρέπει νὰ παραχθεῖ. Ἡ παραγωγή του παραμένει τὸ πρωταρχικό. Ἡ ἱστορία τῆς λογοτεχνίας πρέπει νὰ λαμβάνει ὑπ' ὄψη τῆς καὶ τὴν ἐκάστοτε, τὴ σύγχρονη ἢ τὴ μεταγενέστερη «πρόσληψή» τῆς, αὐτὴ ὅμως πρέπει νὰ ἐννοηθεῖ στὴν ἐκάστοτε πολύπλοκη ἱστορικὴ τῆς συνάφεια, στὴν ὁποία ἡ «προσδοκία» τοῦ κοινου τῆς δὲν ἀποτελεῖ παρὰ μόνον μία «στιγμὴ» τῆς λειτουργίας – ὄχι τῆς γένεσης τῆς λογοτεχνίας²⁵.

Συμπερασματικά καὶ σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἀναγνωστικὴ θεωρία καὶ πὺδ συγκεκριμένα τὴν θεωρία τῆς πρόσληψης, μποροῦμε νὰ προσδιορίσουμε τὶς παρακάτω σταθερὲς πού, κατὰ τὴ γνώμη μας, διέπουν τὴν ἀνάγνωση ἑνὸς κειμένου, ἄρα καὶ ἑνὸς βιβλικου κειμένου, ἀπὸ τὸν ἐκάστοτε χριστιανὸ ἀναγνώστη, ἄρα καὶ τὸν ἀναγνώστη Πατέρα τῆς Ἐκκλησίας:

α) Ἡ σταθερὴ τοῦ *ὀρίζοντα προσδοκίας τοῦ βιβλικου κειμένου*. Μὲ τὸν ὄρο αὐτὸν ἐννοοῦμε τὸν ὀρίζοντα προσδοκίας τοῦ ἀρχικου ἀναγνώστη, ὅπως τὸν προσδιόρισε ὁ H. R. Jauss, συνδεδεμένο ὅμως μὲ τὴν θέση τοῦ W. Iser περὶ τῆς ἀντικειμενικῆς δομῆς τοῦ κειμένου. Ἡ σταθερὴ αὐτὴ εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη μας, καθοριστικῆς σημασίας, διότι εἶναι πολυδιάστατη, περιβάλλεται ἀπὸ αὐθεντία καὶ ἐπενεργεῖ διαπλαστικὰ στοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας.

β) Ἡ σταθερὴ τοῦ *ὀρίζοντα ἐμπειρίας τοῦ ἐκάστοτε ἀναγνώστη Πατέρα*. Αὐτὴ προσδιορίζεται ἀπὸ τὶς ἀντιλήψεις τοῦ ἐκάστοτε Πατέρα καὶ ἀπὸ τὴν ἐν γένει συνάφεια τῆς ἐποχῆς του.

γ) Ἡ σταθερὴ τῆς *σύμμειξης τῶν δύο ὀριζόντων*. Αὐτὴ ἔχει δισδιάστατο χαρακτήρα, συγχρονικὸ καὶ διαχρονικὸ. Συγχρονικὸ, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ὁ ὀρίζοντας προσδοκίας τοῦ βιβλικου κειμένου ἀναγιγνώσκεται ἀπὸ ἕνα συγκεκριμένο Πατέρα. Διαχρονικὸ, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ὁ ὀρίζοντας ἐμπειρίας τοῦ ἐκάστοτε ἀναγνώστη Πατέρα προκαθορίζεται ἀπὸ τὶς ἀντιλήψεις του καὶ ἀπὸ τὴν συνάφεια τῆς ἐποχῆς του.

δ) Ἡ σταθερὴ τοῦ *ἐπιλεκτικου τονισμου κατὰ τὴν σύμμειξη τῶν δύο ὀριζόντων*. Αὐτὴ συνίσταται στὸν ἐπιλεκτικὸ τονισμό ἑνὸς μέρους τοῦ πολυδιάστατου ὀρίζοντα τοῦ κειμένου ἀπὸ τὸν ἐκάστοτε Πατέρα.

ε) Ἡ σταθερὴ τῆς *χρήσης συγκεκριμένου μέσου ἢ κώδικα κατὰ τὴν ἀνάγνωση*. Αὐτὴ ἢ σταθερὴ ἐπιλέγεται ἀπὸ τὸν ἐκάστοτε ἀναγνώστη Πατέρα μὲ βάση τὴν ἱστορικὴ συνάφεια καὶ μπορεῖ νὰ ἔχει χριστολογικὸ, πνευματολογικὸ καὶ

25. Βλ. ἀναλυτικὰ ΒΕΛΟΥΔΗΣ Γ., 1992.

άλλο χαρακτήρα. Η όλη διαδικασία μοιάζει με την φυσιολογική είσοδο σε ένα κτίριο πολλαπλών χρήσεων. Αυτή είναι δυνατή μέσω των πολλών κλειδωμένων θυρών που αυτό διαθέτει και οι όποιες ξεκλειδώνουν μόνον με τα κατάλληλα κλειδιά – όργανα ή κώδικες.

στ) Η σταθερή του *παραπληρωματικού χαρακτήρα των εκάστοτε νοηματοδοτήσεων*. Κάθε νοηματοδότηση του βιβλικού κειμένου, επειδή προκύπτει από την σύμμιξη των δύο οριζόντων, του ορίζοντα προσδοκίας του κειμένου και του ορίζοντα εμπειρίας του εκάστοτε αναγνώστη Πατέρα, είναι αποδεκτή, επειδή αυτή καθρεφτίζει το αποτέλεσμα της εκάστοτε σύμμιξης των δύο οριζόντων.

III. Η πρόσληψη του Β΄ ΠΕ 1,4 από τους Πατέρες της Έκκλησίας

Η παράθεση της πατερικής πρόσληψης του Β΄ ΠΕ 1,4 με βάση την αναγνωστική θεωρία και ειδικότερα τη θεωρία της πρόσληψης αποτελεί, κατά τη γνώμη μας, ένα παράδειγμα εναλλακτικής έρμηνείας του επίμαχου άγιογραφικού κειμένου (Β΄ ΠΕ 1,4). Θεωρούμε ότι, καθώς θα παραθέτουμε, αντιπροσωπευτικά και όχι εξαντλητικά, τις διάφορες πατερικές αναγνώσεις του Β΄ ΠΕ 1,1 και της συνάφειάς του, θα έκτυλιχθούν μπροστά μας νέες προσεγγίσεις του κειμένου.

Η αντιπροσωπευτική αυτή έρευνα των πατερικών αναγνώσεων του Β΄ ΠΕ 1,14 ξεδιπλώνει μπροστά μας μία σειρά εναλλακτικών προσεγγίσεων του άγιογραφικού κειμένου. Όλες επιχειρούν να ξεκλειδώσουν μία από τις πολλές θύρες-εισόδους του κτιρίου χρησιμοποιώντας το κατάλληλο κλειδί - όργανο ή κώδικα για να εισέλθουν σε αυτό.

Επισημαίνουμε ότι στο πλαίσιο της περιορισμένης αυτής έρευνας της πατερικής ανάγνωσης του Β΄ ΠΕ 1,4 προβαίνουμε σε μία ομαδοποίηση των σχετικών πατερικών κειμένων. Αυτή στηρίζεται στον ορίζοντα εμπειρίας των αναγνωστών Πατέρων, με βάση τον οποίο αυτοί προσλαμβάνουν τον ορίζοντα προσδοκίας του βιβλικού κειμένου. Η ομαδοποίηση αυτή δεν είναι εξαντλητική, αλλά ένδεικτική. Επίσης παραθέτουμε και τέσσερα κείμενα, στα οποία ο ορίζοντας εμπειρίας των αναγνωστών Πατέρων είναι διαφορετικός. Συγκεκριμένα:

α) Η πρώτη ομάδα των κειμένων αυτών κυριαρχείται από μία χριστοκεντρική ανάγνωση του χωρίου.

Ἔτσι, ὁ Μ. Ἀθανάσιος περιγράφει τὰ χαρακτηριστικά τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, κάνει λόγο γιὰ τὴν στενὴ σχέση τοῦ Υἱοῦ μὲ τὸν Πατέρα καὶ τονίζει ὅτι ὁ Υἱὸς μετέχει τοῦ Πατρὸς συνδέοντας ὅλα αὐτὰ μὲ τὸ Β΄ Πε 1,4. Ἡ μετοχὴ τοῦ πιστοῦ στὸν Υἱὸ δίνει τὴν δυνατότητα στὸν ἄνθρωπο νὰ μετέχει τοῦ Θεοῦ. Ὅπως χαρακτηριστικὰ τονίζεται ἀπὸ τὸν Ἀλεξανδρινὸ Πατέρα

Αὐτοῦ γὰρ τοῦ Υἱοῦ μετέχοντες, τοῦ Θεοῦ μετέχιν λεγόμεθα· καὶ τοῦτο ἐστίν, ὃ ἔλεγεν ὁ Πέτρος, ἵνα γένησθε θείας κοινωνοὶ φύσεως²⁶.

Σημειωτέον ὅτι ὁ Μ. Ἀθανάσιος στὴν ἴδια συνάφεια ἐνισχύει τὴν ἐπιχειρηματολογία του γιὰ τὴ μετοχὴ τοῦ ἀνθρώπου στὸ θεῖο ἐπικαλούμενος ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Β΄ Πε 1,4 καὶ τὸ Α΄ Κορ 3,16, ὅπου ὁ ἀπ. Παῦλος τονίζει ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ναὸς τοῦ Θεοῦ καὶ κατοικεῖ σὲ αὐτὸν τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Πρόκειται γιὰ μία ἀκόμη προσφιλεῖ ἐπιχειρηματολογία, τὴν ὁποία, ὅπως θὰ δοῦμε, χρησιμοποιῶν καὶ ἄλλοι Πατέρες καθὼς ἀναγιγνώσκουν τὸ Β΄ Πε 1,4.

Ὁ Δίδυμος ὁ Ἀλεξανδρεὺς διαβάζει ἐπίσης τὸ Β΄ Πε 1,14 χριστοκεντρικὰ καὶ κατ' ἐπέκταση Τριαδολογικὰ. Ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ:

«ὁ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὁ ἀκηκόαμεν, ὁ ἐωράκαμεν... καὶ ἡ ζωὴ ἐφανερώθη... ἥτις ἦν πρὸς τὸν πατέρα καὶ ἐφανερώθη ἡμῖν – ὁ ἐωράκαμεν καὶ ἀκηκόαμεν, ἀπαγγέλλομεν καὶ ὑμῖν, ἵνα καὶ ὑμεῖς <κοινωνίαν> ἔχητε μεθ' ἡμῶν. καὶ ἡ κοινωνία δὲ ἡ ἡμετέρα μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ». Πρόσχευς καὶ αὐθις τῷ πλήθει τοῦ «ἦν», καὶ ὡς κοινωνίαν σωτηρίας οὐκ ἔχουσιν μετὰ τοῦ πατρὸς ἢ τοῦ μονογενοῦς οἱ μὴ ὁμολογοῦντες κατὰ φύσιν υἱὸν εἶναι αὐτὸν συνάναρχον τοῦ θεοῦ. πρὸς ταύτην γὰρ ἡμῖν τὴν πίστιν τὴν παραδοθεῖσαν ἐν τῇ μυσταγωγίᾳ τοῦ φωτισματος παρὰ τοῦ πάντων δεσπότου ἐστίν ἡ κοινωνία ἣν Πέτρος ἔγραψεν· «ἵνα γένησθε θείας κοινωνοὶ φύσεως»²⁷.

Στὸ παραπάνω κείμενο ὁ Δίδυμος ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ἐπικαλούμενος τὸ Α΄ Ἰω 1,1-2, τονίζει τὴ στενὴ σχέση τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα καὶ συνδυάζει τὴν ὁμολογία τῆς ὑπαρξῆς τῆς στενῆς αὐτῆς σχέσης μεταξὺ τῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος, τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἀπὸ τοὺς πιστοὺς ὡς τὴν ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ νὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ κοινωνία τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεὸ πού ἀναφέρει τὸ Β΄ Πε 1,4.

Ἐπίσης, ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, ὡς ἀναγνώστης τοῦ ἴδιου βιβλικοῦ κειμένου, ἐπισημαίνει τὴν «ἀναβάθμιση» τοῦ ἀνθρώπου μέσω τῆς ἐνανθρώπισης

26. ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, PG 26, 45.

27. ΔΙΔΥΜΟΣ Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΑΣ, Περί τῆς Ἁγίας Τριάδος, 1,15.

τοῦ Χριστοῦ. Ἀφοῦ σημειώνει ἐπιγραμματικά ὅτι ἡ κοινωνία τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ θεῖο σημαίνει ὅτι ἐμεῖς οἱ ἄνθρωποι «τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου λαμβάνομεν καὶ πρὸς τοὺς θεῖους ὡσπερ χαρακτηῖρας μορφούμεθα»²⁸, ἐπεξηγεῖ παρακάτω ὅτι αὐτὸ συμβαίνει μὲ τὴν ἐνανθρώπηση τοῦ Χριστοῦ. Γράφει χαρακτηριστικὰ ὅτι ὁ Χριστός:

...ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, εἰς ἡμᾶς καλῶν τὰς παρὰ τοῦ Πατρὸς δωρεάς. Οὕτω γὰρ λεγόμεθα καὶ θείας φύσεως γενέσθαι κοινωνοί, τοῦ Λόγου φορέσαντος τὴν ἡμῶν ταπεινώσιν, ἵνα ἡμᾶς ἀναγάγῃ πρὸς τὸ ὕψος τὸ ἑαυτοῦ, οὐχ ἵνα μείνῃ κάτω καθάπερ ἡμεῖς. Διὰ τοῦτο καὶ ἄνθρωποι τὴν φύσιν ὄντες, θεοὶ χρηματίζομεν, ὡς ὄντες καὶ τοῦτο ἐν Χριστῷ· Θεὸς γὰρ ὁ Χριστός.

Κατὰ τὸν Κύριλλο Ἀλεξανδρείας ἡ «ἐνδυση» τῆς ἀνθρώπινης φύσεως ἀπὸ τὸν Θεὸ Χριστὸ καὶ ἡ ταύτιση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Χριστὸ συντελοῦν στήν «ἀναβίβαση» τοῦ ἀνθρώπου στὴν κατάσταση τοῦ θεοῦ²⁹.

Ὁ Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας εἶναι προσεκτικὸς καὶ χρησιμοποιεῖ τὴν ἔκφραση «θεοὶ χρηματίζομεν», καθὼς ἀναφέρεται στὴν νέα αὐτὴ κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου τῆς κοινωνίας μὲ τὸ θεῖο. Στὸ σημεῖο αὐτὸ συντάσσεται μὲ ἄλλους Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὅποιοι ὅταν κάνουν λόγο γιὰ μετοχὴ τοῦ ἀνθρώπου στὸ θεῖο χρησιμοποιοῦν τὸ ρῆμα «χρηματίζομαι» μὲ τὴ σημασία τοῦ «καλοῦμαι», «ὀνομάζομαι», «φέρω τὴν τιμητικὴ προσηγορία». Ὁ ἄνθρωπος δηλαδὴ χρηματίζεται ὡς θεός, μὲ ἄλλα λόγια ἀναβιβάζεται κατὰ χάριν στὴν κατάσταση τοῦ θεοῦ, χωρὶς αὐτὸς νὰ καθίσταται θεός³⁰.

Ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας ἐπανερχεται καὶ σὲ ἄλλα κείμενά του³¹ καὶ συνδέει ὅσα ἀναφέρει τὸ Β΄ ΠΕ 1,4 γιὰ τὴ μετοχὴ τοῦ ἀνθρώπου στὸ θεῖο μὲ τὸν Χριστὸ καὶ τὴν πρόσληψη ἀπὸ αὐτὸν τῆς ἀνθρώπινης φύσεως. Ὁ Ἀλεξανδρινὸς Πατέρας ἀναγιγνώσκει δηλαδὴ τὸ Β΄ ΠΕ 1,4 ὑπὸ τὸ πρῶμα τῆς χριστολογίας, πὺν ὅπως γνωρίζουμε, ἦταν τὸ φλέγον θεολογικὸ θέμα τῆς ἐποχῆς. Ταυτόχρονα ὁ Κύριλλος, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ Χ. Σταμούλης, υἱοθετεῖ τὸν κοινὸ τύπο τῆς

28. ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, PG 75, 232.

29. Ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, PG 232, ἀπαντᾷ στὸ ρητορικὸ ἐρώτημα πῶς καθίστανται οἱ ἄνθρωποι κοινωνοὶ τοῦ θεοῦ («κατὰ τίνα δὲ τρόπον «θείας φύσεως κοινωνοί;») ὑπογραμμίζοντας τὴν ἐνανθρώπηση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀναφέρει: θεία μὲν γὰρ φύσις ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος καὶ μετὰ σαρκός, ἡμεῖς δὲ γένος αὐτοῦ, καίτοι κατὰ φύσιν ὄντος Θεοῦ, διὰ τὸ τὴν αὐτὴν ἡμῖν σάρκα λαβεῖν. οὐκοῦν ἐμφορῆς ὁ τῆς οἰκειότητος τρόπος.

30. Ἀξιοπρόσεκτα εἶναι ὅσα σχετικὰ ἀναφέρει ὁ Μ. Ἀθανάσιος, PG 26, 364, ὁ ὁποῖος χρησιμοποιεῖ τὸ ἴδιο ρῆμα, τὸ «χρηματίζομαι».

31. Βλ. ἐνδεικτικὰ ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, PG 75, 232· PG 75, 388· PG 75, 504.

πατερικῆς παράδοσης καὶ ιδιαίτερα τῆς Ἀλεξανδρινῆς Σχολῆς, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο

ὁ Θεὸς Λόγος εἶναι ὁ κατὰ φύσιν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ Πατέρα, πὺ κένωσε τὸν ἑαυ-
τό του... γιὰ νὰ ὀδηγήσει τὸ ἀνθρώπινο γένος στὴν κατὰ χάρι υἰοθεσία... Ὁ Κύ-
ριλλος... δηλώνει ὅτι ὁ Θεὸς Λόγος εἶναι ὁ κατ' ἀλήθειαν = κατὰ φύσιν υἱός,
ἐνῶ οἱ ἄνθρωποι εἶναι «θετοί... εἰς υἰότητα, καὶ θεοὶ κατὰ χάριν» (...PG 73,
128A)... Ἡ διάκριση αὐτὴ εἶναι ιδιαίτερα σημαντικὴ, ἐφόσον διασώζει τὴν τε-
ράστια ὄντολογικὴ διαφορὰ τοῦ ἁκτιστοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὰ κτιστὰ δημιουργήματα
καὶ φανερώνει τὸν πραγματικὸ τρόπο τῆς μεταξύ τους σχέσης³².

Διαπιστώνουμε λοιπὸν ἀπὸ τὰ παραπάνω ὅτι ὁ Κύριλλος διαβάξει τὸ Β' Πε
1,4 ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῶν βασικῶν θεολογικῶν θέσεων τῆς διάκρισης μεταξύ ἁκτί-
στου Θεοῦ καὶ κτιστοῦ κόσμου, τῶν σχέσεων τοῦ Θεοῦ Πατέρα μὲ τὸν Υἱὸ Ἰη-
σοῦ Χριστοῦ, τῆς ἐνανθρώπησης τοῦ Υἱοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς σωτηρίας τοῦ
ἀνθρώπου πὺ ἐπέρχεται μέσω αὐτῆς.

Ἡ χριστολογικὴ ἀνάγνωση τοῦ Β' Πε 1,4 υἰοθετεῖται καὶ ἀπὸ τὸν Θεοφύ-
λακτο Βουλγαρίας, ὁ ὁποῖος, μεταξύ τῶν ἄλλων, τονίζει ὅτι

Θείας δὲ κοινωνοὶ φύσεως γεγόναμεν διὰ τῆς τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ ἐπιδημίας,
ἀπαρχὴν τῆς ἡμετέρας φύσεως ἐν ἑαυτῷ ὑποστήσαντός τε καὶ ἀγίασαντος τῆ
προσλήψει³³.

Τέλος, καὶ ὁ Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς συντασσόμενος μὲ τοὺς προηγούμε-
νους Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἀναγινώσκει τὸ Β' Πε 1,4 χριστολογικά. Συγκε-
κριμένα ἀναφέρεται στὸ πρόσωπο καὶ τὶς δύο φύσεις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τὰ
συνδέει μὲ τὴν κοινωνία τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ θεῖο τονίζοντας ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι

(ο)...συνάψας τοῖς ἐπουρανίοις τὰ ἐπίγεια, τὴν ὑλικὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν, τὴν
ἐκ τῆς ἁμαρτίας πολεμωθεῖσαν, τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ προσαγάγων σωθεῖσαν, φι-
λωθεῖσαν καὶ θεωθεῖσαν· οὐκ οὐσίας ταυτότητι, ἀλλὰ δυνάμει ἀρρήτῳ τῆς ἐναν-
θρωπήσεως· θείας κοινωνοὺς φύσεως, διὰ τῆς ἐξ ἡμῶν ἀγίας αὐτοῦ σαρκός, ὡς
ἀπαρχῆς καὶ ἡμᾶς ἀπεργάσθηται³⁴.

Ἄξιοσημείωτο εἶναι ὅτι ὁ Μάξιμος τονίζει τὸν ὄντολογικὸ χαρακτήρα τῆς
μετοχῆς τοῦ ἀνθρώπου στὸ θεῖο διὰ τῆς δυναμικῆς τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Ἰη-
σοῦ Χριστοῦ. Ταυτόχρονα ἀναγνωρίζει τὴν ἀδυναμία τῆς γλώσσας νὰ περιγρά-

32. ΣΤΑΜΟΥΛΗΣ Χ., 2000, 154, σημ. 41.

33. ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ, PG 125, 1257.

34. ΜΑΞΙΜΟΣ Ο ΟΜΟΛΟΓΗΤΗΣ, PG 91, 468.

ψει έπακριβώς την όλη όντολογική αυτή «μετάλλαξη» του ανθρώπου. Τέλος, αναφερόμενος στο Β' ΠΕ 1,4 χρησιμοποιεί για να περιγράψει τη μετοχή του ανθρώπου στο θείο την όρολογία της θεώσεως (πρβλ. την λέξη «θεωθεϊσαν»)³⁵.

Συμπερασματικά διαπιστώνουμε ότι στην πρώτη αυτή ομάδα ανάγνωσης του Β' ΠΕ 1,4, ό όρίζοντας προσδοκίας του βιβλικού κειμένου συμφύρεται με τον όρίζοντα έμπειρίας του έκάστοτε αναγνώστη Πατέρα. Έπίσης, ότι κατά την διαδικασία της σύμμιξης των δύο όρίζόντων, ό έκάστοτε αναγνώστης Πατέρας έπικεντρώνει έπιλεκτικά στον χριστοκεντρισμό του κειμένου, που ανταποκρίνεται στον δικό του όρίζοντα έμπειρίας. Ακόμη, ότι ό αναγνώστης Πατέρας, για να αναδείξει τό χριστοκεντρικό νόημα του κειμένου, χρησιμοποιεί ως όργανο ή κώδικα ανάγνωσης τον Χριστό και τό έργο του. Τέλος, ότι ή χριστοκεντρική αυτή ανάγνωση και νοηματοδότηση του βιβλικού κειμένου δεν αναιρεί τίς όποιες άλλες έν δυνάμει ένυπάρχουσες σε αυτό νοηματοδοτήσεις.

β) Έ δεύτερη ομάδα πατερικών κειμένων κυριαρχείται από μία πνευματοκεντρική ανάγνωση του Β' ΠΕ 1,4. Οί Πατέρες δηλαδή της ομάδας αυτής, οί όποιοι σημειωτέον είναι πολλές φορές οί ίδιοι με αυτούς της προηγούμενης ομάδας, αναγιγνώσκουν την μετοχή του ανθρώπου στο θείο ως άποτέλεσμα της επενέργειας του Άγίου Πνεύματος. Έ παραπάνω σύνδεση πραγματοποιείται στο πλαίσιο της υπεράσπισης της θεότητας του Άγίου Πνεύματος.

Έτσι, ό Άθανάσιος Άλεξανδρείας «διαλεγόμενος» με τους αντιπάλους του υποστηρίζει την θεότητα του Άγίου Πνεύματος και την καθοριστική συμβολή του στην πραγμάτωση από τον άνθρωπο της κοινωνίας του με τό θείο. Γράφει χαρακτηριστικά:

γέγραπται· «Δι' ών τὰ μέγιστα ήμιν και τίμια έπαγγέλματα δεδώρηται, ίνα γένησθε θείας κοινωνοί φύσεως». Γινόμεθα δέ θείας κοινωνοί φύσεως τη κοινωνία του άγίου Πνεύματος. Ανόμ(οιος). Ουκοϋν και τό Πνεϋμα θείας έστί φύσεως; Όρθ(όδοξος). Εί ήμεις τη κοινωνία του άγίου Πνεύματος θείας έσμέν φύσεως, ουχι τό Πνεϋμα τό παρεχόμενον ήμιν την κοινωνίαν; Ανόμ(οιος). Και τό Πνεϋμα οϋν λέγεις θείας είναι φύσεως; Όρθ(όδοξος). Ουχ άπλως θείας είναι φύσεως, αλλά της ουσίας. Αυτός γάρ ειπεν ό Πατήρ· «Έν ταϊς έσχάταις ήμέραις έκχεω από του Πνεύματος μου επί πᾶσαν σάρκα» ό δέ Υιός· «Ου γάρ έστε ύμεις οί λαλοϋντες, αλλά τό Πνεϋμα του Πατρός μου τό λαλοϋν έν ύμιν»³⁶.

35. Για την θέωση στον Μάξιμο τον Όμολογητή βλ., μεταξύ άλλων, ΜΑΤΣΟΥΚΑΣ Ν., 1980, 205-218.

36. ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, PG, 28, 1125-1128.

Ὁ ἄλεξανδρινὸς Πατέρας, ἐπιχειρώντας στὸ ἐν λόγῳ ἀπόσπασμα καὶ μέσα ἀπὸ μία καταγιωστικὴ παράθεση ἁγιογραφικῶν χωρίων νὰ θεμελιώσῃ τὴ θεότητα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐπικαλεῖται καὶ τὸ Β΄ Πε 1,4. Ὑποστηρίζει, πὼς ἂν τὸ Ἅγιο Πνεῦμα ἐνεργοποιεῖ τὴν μετοχὴ τοῦ ἀνθρώπου στὸ θεῖο, τότε πὼς εἶναι δυνατὸν τὸ ἴδιο νὰ μὴν εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος. Δηλαδή γιὰ μία ἀκόμη φορὰ, μέσα ἀπὸ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας, φαίνεται ἡ προσληπτικὴ εὐελξία κατὰ τὴν ἀνάγνωση τοῦ κειμένου ἀπὸ τὸν ἐκάστοτε ἀναγνώστη Πατέρα καὶ ἡ σύνδεσή της μὲ τὰ θεολογικὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς.

Στὴν ἴδια γραμμὴ ὑπεράσπισης τῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ τῆς θεότητος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος βρίσκεται καὶ ὁ Δίδυμος ὁ Ἀλεξανδρεὺς, καθὼς ἀναφέρεται στὸ Β΄ Πε 1,14³⁷.

Ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας συνδέει ἐπίσης τὸ Β΄ Πε 1,4 μὲ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα καὶ τονίζει τὴν τιμωρία ἐκείνων πού φέρονται ὑβριστικῶς πρὸς τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, μέσῳ τοῦ ὁποῦ οἱ πιστοὶ ἀγιάζονται καὶ καθίστανται μέτοχοι τοῦ θείου. Συγκεκριμένα ἀναφέρει:

ποιναῖς δὲ μᾶλλον ὁ τῶν ὄλων ὑποθήσει κριτῆς τοὺς εἰς τοῦτο κατολισθεῖν δυσσεβείας οὐ παραιτουμένους, ὡς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καταπατήσαι καὶ τὸ αἷμα τῆς διαθήκης κοινὸν ἠγήσασθαι, καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς χάριτος ἐνυβρίσαι, ἐν ᾧ ἠγιασθησαν, καὶ γεγόνασι τῆς θείας φύσεως κοινωνοί. Ὡσπερ γὰρ στρατιώτην τὸν ῥιψάσιδά τε καὶ φυγοπόλεμον, οὐ δευτέροις τιμᾶσθαι σημάντροις, ἀλλ' ἤδη κολάζεσθαι χρή, καὶ τῆς ἀνανδρείας ἀποτινῆναι λόγου· τὸν αὐτόν, οἶμαι, προσήκει τρόπον, τοὺς οὕτω σεπτὴν τε καὶ ἀξιάγαστον περιυβρίζοντας χάριν, οὐ τοῦ δευτέρου τιμᾶσθαι Πνεύματος δόσει, τῆς πρώτης ἀθετουμένης, ἀλλ' ἤδη ποιναῖς ὑποκείσθαι πρέπει³⁸.

Παρατηροῦμε παραπάνω ὅτι ὁ ἄλεξανδρινὸς Πατέρας τείνει νὰ συνδέσει τὴν δογματικὴ θέση τῆς ἐπενέργειας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος («τὸ Πνεῦμα τῆς χάριτος») στὸν ἄνθρωπο μὲ τὴν ἀγιοποίηση τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία σχετίζεται μὲ τὴν καθημερινή του ζωὴ. Ἐπίσης μέσα ἀπὸ τὸ παράδειγμα τοῦ «ρίψασπι» στρατιώτῃ ἐπισημαίνει τὶς ἀρνητικὲς ἐπιπτώσεις πού ἔχει γιὰ τὸν ἄνθρωπο ἡ καθημερινὴ ἀρνητικὴ συμπεριφορὰ του.

Ὁ Κύριλλος, δηλαδή, συνδυάζει κατὰ τὴν ἀνάγνωση τοῦ Β΄ Πε 1,4 τὴν ὀρθόδοξη πίστη μὲ τὴν ἠθικὴ καὶ τὴ σωτηριολογία, χωρὶς βέβαια νὰ ὑπεισέρχεται σὲ ἀνάλυση τοῦ τρόπου ὄντολογικῆς «ἀλλοίωσης» τοῦ ἀνθρώπου, καθὼς

37. ΔΙΔΥΜΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΑΣ, Περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος, PG, 688.

38. ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, PG 68,413.

αὐτὸς μετέχει τοῦ θεοῦ. Στὸν Κύριλλο παρατηροῦμε λοιπὸν μία σύνδεση τοῦ χωρίου μετὰ τὴν ἠθική, στοιχεῖο πὸν εἶδαμε ὅτι κυριαρχεῖ στὴν σύγχρονη ἐρμηνευτική του χωρίου.

Μὲ ἀφορμὴ τὶς θέσεις τοῦ Κυρίλλου διαπιστώνουμε ἐπίσης τὴν εὐκολία μετὰ τὴν ὁποία τὸ Β΄ ΠΕ 1,4 ἀναγινώσκεται καὶ «ὄντολογικά» καὶ «ἠθικά». Αὐτὸ συμβαίνει ἐπειδὴ, κατὰ τὴν γνώμη μας, ὁ Κύριλλος, ὡς αὐθεντικὸς ἐκπρόσωπος τῆς ἀλεξανδρινῆς φιλοσοφικῆς καὶ θεολογικῆς σκέψης καὶ ὡς ἐγγύτερος χρονικὰ σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὴν ἀνάγνωση τοῦ χωρίου ἀπ' ὅ,τι οἱ ἐκπρόσωποι τῆς σύγχρονης ἐρμηνευτικῆς, ἔχει τὶς προϋποθέσεις καὶ δὲν διστάζει νὰ συνδυάζει τὴν ἀναφορὰ τοῦ Β΄ ΠΕ περὶ μετοχῆς τοῦ ἀνθρώπου στὸ θεῖο μετὰ τὴν δογματικὴ καὶ τὴν ἠθική. Μὲ ἄλλα λόγια οἱ ποικίλες ἐξωχριστιανικὲς ἀντιλήψεις γιὰ τὴν δυνατότητα τοῦ ἀνθρώπου νὰ μετέχει τοῦ θεοῦ, πὸν βρῆκαν γόνιμο ἔδαφος καὶ ἀναπτύχθηκαν στὴν Ἀλεξάνδρεια βοήθησαν τὸν Κύριλλο κατὰ τὴν ἀνάγνωση τοῦ κειμένου νὰ συμφύρει τὸν ὀρίζοντα ἐμπειρίας του μετὰ τὸν ὀρίζοντα ἐμπειρίας τοῦ κειμένου μέσῳ τοῦ κώδικα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ νὰ τὸ προσεγγίσει δογματικὰ καὶ ἠθικά.

Συμπερασματικά, διαπιστώνουμε ὅτι στὴν δεύτερη αὐτὴ ομάδα ἀνάγνωσης τοῦ Β΄ ΠΕ 1,4, ὁ ὀρίζοντας προσδοκίας τοῦ βιβλικοῦ κειμένου συμφύρεται μετὰ τὸν ὀρίζοντα ἐμπειρίας τοῦ ἐκάστοτε ἀναγνώστη Πατέρα. Ἐπίσης, ὅτι κατὰ τὴ διαδικασία τῆς σύμμεξης τῶν δύο ὀριζόντων, ὁ ἐκάστοτε ἀναγνώστης Πατέρας ἐπικεντρώνει ἐπιλεκτικὰ στὸ Ἅγιο Πνεῦμα καὶ τὴν ἐπενέργειά του στὸν ἄνθρωπο, ἀντίληψη πὸν ἀνταποκρίνεται στὸν δικό του ὀρίζοντα ἐμπειρίας. Ἀκόμη, ὅτι ὁ ἀναγνώστης Πατέρας, γιὰ νὰ ἀναδείξει τὸ πνευματοκεντρικὸ νόημα τοῦ κειμένου, χρησιμοποιοῦ ὡς ὄργανο ἢ κώδικα ἀνάγνωσης τὸ Ἅγιο Πνεῦμα καὶ τὸ ἔργο του. Φροντίζει νὰ συνδέσει τὸ δογματικὸ στοιχεῖο περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μετὰ τὴν ἠθική, δηλαδὴ μετὰ τὴν ἁγιαστικὴ ἐπενέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στὸν ἄνθρωπο καὶ μετὰ τὶς ἐπιπτώσεις πὸν ἔχει ἡ ἄρνηση τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἀποδεχθεῖ τὴν ἐπενέργειά του. Τέλος, ὅτι ἡ πνευματοκεντρικὴ αὐτὴ ἀνάγνωση καὶ νοσηματοδότηση τοῦ Β΄ ΠΕ 1,4 δὲν ἀναιρεῖ τὶς ὅποιες ἄλλες ἐν δυνάμει ἐνυπάρχουσες νοσηματοδοτήσεις στὸν ὀρίζοντα προσδοκίας τοῦ Β΄ ΠΕ 1,4.

γ) Στὴν τρίτη ομάδα πατερικῶν κειμένων παρατίθεται ἡ τριαδολογικὴ ἀνάγνωση τοῦ Β΄ ΠΕ 1,4. Στὴν ομάδα αὐτὴ τονίζεται ἡ δράση τῶν δύο προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος, τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῆς μετοχῆς τοῦ ἀνθρώπου στὸ θεῖο. Οἱ Πατέρες δηλαδὴ τῆς ομάδας αὐτῆς, οἱ ὁποῖοι σημειωτέον εἶναι πολλὲς φορὲς οἱ ἴδιοι μετὰ αὐτοὺς τῶν προηγούμενων ομάδων, ἀναγινώσκουν τὴν μετοχὴ τοῦ ἀνθρώπου στὸ θεῖο ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἐπενέ-

γειας τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἡ παραπάνω σύνδεση πραγματοποιεῖται στὸ πλαίσιο τῆς υπεράσπισης τῆς θεότητας τῶν δύο προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος.

Ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας τονίζει ὅτι ἡ Ἁγία Τριάδα εἶναι πού βοηθᾷ στὴν μετοχή τοῦ ἀνθρώπου στὴν θεία φύση. Ἀναφέρει χαρακτηριστικά:

Ἄλλ' ἔστιν οὐκ ἀμφίλογον, ὡς ἐκείνο δὴ πάντως τὸ υπερκόσμιον κάλλος, ὅπερ ἂν νοοῖτο τυχόν ἐπ' αὐτῆς τῆς πάντα υπερχεμένης οὐσίας, φημί δὴ τῆς θείας καὶ ὑπὲρ νοῦν. Ὅσπερ ἂν οὐχ ἐτέρως ἐν ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς ὁ χαρακτήρ ἐμφαίνοιο, εἰ μὴ τῆς θείας φύσεως ἀποτελοίμεθα κοινωνοί, τό τε τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ δεξάμενοι Πνεῦμα, καὶ καθάπερ ὁ Παῦλος ἔφη, «Τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμενοι, ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος». Ἐν πράγμασι δὲ δηλονότι, καὶ ἐν δυνάμει τῆ κατ' ἐνέργειαν ἀρετῆς ὁ μετασχηματισμὸς ἐν ἡμῖν γίνεται, καὶ ἡ μετάπλασις ἐν ἁγιασμῶ, πρὸς πᾶν ὁτιοῦν ἀναφέροντι τὸ δοκοῦν τῷ Θεῷ, καὶ πᾶσαν μὲν τῆς ἡμετέρας διανοίας μαλακίαν ἐκπέμποντι, μεταχαλκεύοντι δὲ ὡσπερ εἰς ἀσφαλὲς ἤδη καὶ ἄμαχον φρόνημα³⁹.

Ὁ ἄλεξανδρινὸς Πατέρας γιὰ νὰ περιγράψει τὴν μεταμορφωτικὴ ἐπενέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μέσα ἀπὸ τὴν δράση τῆς Ἁγίας Τριάδος («τό τε τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ δεξάμενοι Πνεῦμα») συνδυάζει τὸ Β' Πε 1,4 μὲ τὸ Β' Κορ 3,18, κλασικὸ παύλειο χωρίο πού ἀναφέρεται στὴν μεταμόρφωση τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς ἐπενέργειας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἡ ἐπιλογή του αὐτὴ ἐπεξηγεῖ τὴν ὅλη διαδικασία μετασχηματισμοῦ καὶ μετάπλασης τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ λέξεις καὶ οἱ ἐκφράσεις πού χρησιμοποιεῖ, ὅπως «μετασχηματισμὸς ἐν ἡμῖν γίνεται», «ἡ μετάπλασις ἐν ἁγιασμῶ» καὶ «μεταχαλκεύοντι», παραπέμπουν σὲ μία ὄντολογικοῦ τύπου μέθεξι τοῦ ἀνθρώπου στὸ θεῖο.

Ἐπίσης, στὶς ἐρμηνευτικὲς συλλογὲς γιὰ τὴν Καινὴ Διαθήκη (Catena) συνδέεται τὸ Β' Πε 1,4 μὲ τὸν Ἰησοῦ Χριστὸ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα καὶ τονίζεται ὅτι οἱ ἄνθρωποι καθίστανται κοινωνοὶ τῆς θείας φύσεως, ὅταν «ἐνοικίζεται...ἐν ἡμῖν διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὁ Χριστός»⁴⁰.

Τέλος, ὁ Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς, ἀναφερόμενος στὴν Κυριακὴ προσευχή, συνδέει τὸν Ἰησοῦ Χριστὸ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα μὲ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴν πορεία του πρὸς τὴν θέωση⁴¹. Γράφει χαρακτηριστικὰ γιὰ τὸν Χριστὸ, τὸν

39. ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, PG 77, 620-621.

40. Catena V, 227. Σημειωτέον ὅτι οἱ Catena παραπέμπουν στὸν Κύριλλο Ἀλεξανδρείας ὡς συντάκτη τοῦ ἐν λόγῳ κειμένου.

41. Ὁ Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς, PG 90, 905, ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ: Πρὸς τοῦτο δὲ τῆς θεώσεως τὸ μυστήριον βλέπων ἡμῖν ἔστω τῆς προσευχῆς ὁ σκοπός.

ἄρτον ὄντα ζωῆς σοφίας τε καὶ γνώσεως καὶ δικαιοσύνης, κινουῦντος ἡμῶν ἀκορ-
ρέστως τὴν ὄρεξιν καὶ τῇ πληρώσει τοῦ πατρικοῦ θελήματος τοῖς ἀγγέλοις ὁμο-
λάτραις ἡμᾶς καθιστῶντος, τῇ κατὰ τὸν βίον ἀγωγῇ τὴν ἐπουράνιον εὐμιμήτως
ἐμφαίνοντας εὐαρέστησιν, κακεῖθεν πάλιν ἐπὶ τὴν ἀκροτάτην τῶν θείων ἀνάβα-
σιν, πρὸς τὸν Πατέρα τῶν φώτων, ἐνάγοντος, καὶ θείας ἀπεργαζομένου φύσεως
κοινωνοὺς τῇ κατὰ χάριν μεθέξει τοῦ Πνεύματος, καθ' ἣν τέκνα θεοῦ χρηματί-
σομεν, αὐτὸν τὸν ταύτης αὐτουργὸν τῆς χάριτος καὶ κατὰ φύσιν τοῦ Πατρὸς
Υἱὸν ὅλον ὅλοι δίχα περιγραφῆς ἀχράντως περικομίζοντες, ἐξ οὗ καὶ δι' οὗ καὶ
ἐν ᾧ τὸ εἶναι τε καὶ κινεῖσθαι καὶ ζῆν ἔχομέν τε καὶ ἔξομεν. Πρὸς τοῦτο δὲ τῆς
θεώσεως τὸ μυστήριον βλέπων ἡμῖν ἔστω τῆς προσευχῆς ὁ σκοπός⁴².

Ὁ Μάξιμος ἐπισημαίνει ὅτι ὁ Χριστὸς διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καθοδη-
γεῖ τὸν ἄνθρωπο στὴν πορεία του πρὸς τὴν κατὰ χάριν μετοχὴ του στοῦ θεοῦ. Μὲ
ὅσα ἀναφέρει ὁ Μάξιμος, ἐννοεῖ τὴν θέωση ὡς μία κατὰ χάριν, ὅπως ἀναφέ-
ρει, μετοχὴ στοῦ θεοῦ, χωρὶς βέβαια στοῦ σημείου αὐτὸ νὰ προβαίνει σὲ περαιτέ-
ρω διευκρινίσεις.

Συμπερασματικὰ διαπιστώνουμε ὅτι καὶ στὴν τρίτη αὐτὴ ομάδα ἀνάγνωσης
τοῦ Β΄ ΠΕ 1,4, ὁ ὀρίζοντας προσδοκίας τοῦ βιβλικοῦ κειμένου συμφύρεται μὲ
τὸν ὀρίζοντα ἐμπειρίας τοῦ ἐκάστοτε ἀναγνώστη Πατέρα. Ἐπίσης, ὅτι κατὰ τὴν
διαδικασία τῆς σύμμιξης τῶν δύο ὀριζόντων, ὁ ἐκάστοτε ἀναγνώστης Πατέ-
ρας ἐπικεντρώνει στὴν Ἁγία Τριάδα καὶ συγκεκριμένα στοῦ πρόσωπο τοῦ Υἱοῦ
καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ τὴν ἐπενέργειά τους στὸν ἄνθρωπο, ἀντίληψη
πὸ ἀνταποκρίνεται στὸν δικό του ὀρίζοντα ἐμπειρίας. Ἀκόμη, ὅτι ὁ ἀναγνώ-
στης Πατέρας, γιὰ νὰ ἀναδείξει τὸ Τριαδολογικὸ νόημα τοῦ κειμένου, χρησι-
μοποιεῖ ὡς ὄργανο ἢ κώδικα ἀνάγνωσης τὸν Υἱὸ καὶ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, καθὼς
καὶ τὴν ἐπενέργειά τους στὸν ἄνθρωπο. Ἀκόμη, μέσα ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση αὐτή,
ἀναδεικνύεται ὁ ὄντολογικὸς χαρακτήρας τῆς μετοχῆς τοῦ ἀνθρώπου στοῦ θεοῦ,
πὸν ὀνομάζεται θέωση. Ἡ ἀναφορὰ στὰ πατερικὰ αὐτὰ κείμενα τῆς κατὰ χά-
ριν μετοχῆς τοῦ ἀνθρώπου στοῦ θεοῦ ἀποσκοπεῖ στοῦ νὰ προσδιορίσει τὸν χαρα-
κτήρα μετοχῆς τοῦ ἀνθρώπου στοῦ θεοῦ πρὸς ἀποφυγὴν τυχόν παρανοήσεων.
Τέλος, ὅτι ἡ τριαδολογικὴ αὐτὴ ἀνάγνωση καὶ νοηματοδότηση τοῦ Β΄ ΠΕ 1,4
δὲν ἀναιρεῖ τίς ὅποιες ἄλλες ἐν δυνάμει ἐνυπάρχουσες νοηματοδοτήσεις στοῦ
ὀρίζοντα προσδοκίας τοῦ Β΄ ΠΕ 1,4.

δ) Ἀκολουθεῖ ἕνα πολὺ σημαντικὸ κείμενο τοῦ Μακάριου τοῦ Αἰγυπτίου
πὸ ἀναφέρεται στὴν ἔλαμψη τοῦ θεοῦ φωτὸς στὸν ἄνθρωπο καὶ στὴν μετοχὴ
του στοῦ θεοῦ. Συγκεκριμένα ὁ Μακάριος γράφει:

42. ΜΑΞΙΜΟΣ Ο ΟΜΟΛΟΓΗΤΗΣ, PG 90, 905.

αὐτὸς γὰρ εὐδόκησε καὶ τὸν τῆς δικαιοσύνης ἥλιον ἐλλάμψαι, ὃς οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας, ἐν τῇ ἐσκοτισμένῃ ὑπὸ τῶν παθῶν τῆς ψυχῆς οἰκία, ἴν' οὕτω καὶ τὸ δεινὸν τῆς ἁμαρτίας σκότος φυγαδευθῆναι δυναθῆ ἔκ τῆς ἀνθρωπίνης ὑποστάσεως καὶ τὸ κάλλος τῆς οἰκίας τῆς ψυχῆς φανερωθῆναι διὰ τῆς τοῦ πνευματικοῦ καὶ ἐπουρανοῦ φωτὸς ἐλλάμψεως, καὶ οὕτω τὴν ὠραιότητα καὶ τὴν εὐπρέπειαν καὶ πᾶσαν τῶν ἀρετῶν τὴν διακόσμησιν διὰ τοῦ θείου πνεύματος ἔχειν δύνηται, ὅταν ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος ὁ μὴ ὢν <ἐκ> τῆς φύσεως ἡμῶν ἐλλάμψη ἐν ἡμῖν κατὰ τὸ εἰρημένον· «ἵνα γένησθε θείας κοινωνοὶ φύσεως». ἡ ψυχὴ γὰρ ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν πεσοῦσα καὶ δεινῶς ὑπὸ τῶν τῆς πονηρίας πνευμάτων διὰ τῆς ἐνεργείας τῶν παθῶν ἀπόσκληρος καὶ πικρὰ γεγονυῖα, ἐκ τῆς προτέρας ἐκείνης καθαρᾶς καὶ μακαρίας καταστάσεως ἀπαλλοτριωθείσα, πάθη κακίας παρὰ τὴν καλὴν αὐτῆς φύσιν ἀνέλαβεν, ἅπερ οὐδεὶς δύναται ἀπ' αὐτῆς ἄραι καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν κατάστασιν τῆς καθαρότητος ἀποκαταστήσαι εἰ μὴ τὸ ξένον τῆς ἡμετέρας φύσεως, ὅπερ ἐστὶν ἡ τοῦ θείου πνεύματος δύναμις. ἐπιφοιτήσασα γὰρ τῇ πιστῇ ψυχῇ πᾶσαν σκληρότητα καὶ πᾶν πονηρὸν καὶ ἐπέισακτον πάθος διαλύσει καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν εὐγένειαν τῆς καθαρότητος τῶν ἀρετῶν ἀποκαταστήσει⁴³.

Ἀξιοπρόσεκτο εἶναι, πῶς ὁ Μακάριος ἀναγιγνώσκει τὸ Β' Πε 1,4 περὶ μετοχῆς τοῦ ἀνθρώπου στὸ θεῖο. Ὁ τρόπος ἀνάγνωστος εἶναι προσωπικὸς καὶ ἰδιαίτερα ἐντυπωσιακός, γιὰ τὴν χρησιμοποίησιν τῆς περίφημης θεωρίας τοῦ περὶ τοῦ θεοῦ ὑποστατικοῦ (= ἀληθινοῦ) φωτός⁴⁴. Συγκεκριμένα, ὁ Μακάριος τονίζει ὅτι ἡ μετοχὴ τοῦ ἀνθρώπου στὸ θεῖο γίνεται διὰ τῆς ἐπενέργειας ἢ καλύτερα τῆς ἔλαμψης τοῦ θεοῦ φωτός, τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης, στοὺς ἀνθρώπους. Μέσα ἀπὸ τὴν σωτηριώδη αὐτὴ δράση τοῦ θεοῦ φωτός καὶ τὴν ταυτόχρονη ἐπενέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὁ Μακάριος υἰοθετεῖ τὶς γνωστὲς ἀρχαῖες ἀντιλήψεις περὶ ψυχῆς καὶ ταυτόχρονα τὶς προσαρμόζει χριστιανικά. Τονίζει ὅτι ἡ ψυχὴ ἔχασε τὸ ἀρχαῖο τῆς κάλλος ἐξαιτίας τοῦ πονηροῦ, τὸ ξαναβρῆκε ὁμως μέσα ἀπὸ τὴν παρέμβαση τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ἐπενέργειας τοῦ θεοῦ φωτός καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

43. ΜΑΚΑΡΙΟΣ Ο ΑΙΓΥΠΤΙΟΣ, Ὁμιλία 50, 1.

44. Γιὰ τὸ ὑποστατικὸ φῶς στὸν Μακάριο, βλ. ΜΑΚΑΡΙΟΣ Ο ΑΙΓΥΠΤΙΟΣ, Ὁμιλία 50, 2 (ἡ ἴδια ὁμιλία καὶ στὸ Μακάριος ὁ Αἰγύπτιος, PG 34, 956-957). Τὸ κείμενο αὐτό, σύμφωνα μὲ τὸν Χρ. Σταμούλη, 1999, 52-53 καὶ τὴ σύγχρονη γραμματολογικὴ ἔρευνα, ἐντάσσεται στὴ λεγόμενη «μακαριανὴ γραμματεία» καὶ πιθανολογεῖται ὅτι γράφηκε μετὰ τὸν 5^ο αἰῶνα. Βλ. καὶ ΧΡΗΣΤΟΥ Π., Ἑλληνικὴ Πατρολογία, 3, 191 ἔξ· ΨΕΥΤΟΓΚΑΣ Β., ΘΗΕ, 8, 473-474. Γιὰ τὸ ὑποστατικὸ φῶς βλ. ἀναλυτικὰ ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗΣ Γ., 1973, 234-243· ΚΕΣΣΕΛΟΠΟΥΛΟΣ Α., 1986, 206· ΣΤΑΜΟΥΛΗΣ Χ., 1999 passim.

Ἡ πρωτότυπη αὐτὴ χρῆση τῆς σχετικῆς μὲ τὸ φῶς ὀρολογίας δὲν θὰ ἀφήσει ἀδιάφορους καὶ ἄλλους Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Παραδειγματικά ἀναφέρουμε τὸν Γρηγόριο Παλαμᾶ, ὁ ὁποῖος τὴν υἰοθετεῖ γιὰ νὰ περιγράψει τὸν τρόπο θέωσης τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι μάλιστα χαρακτηριστικὸ ὅτι σὲ κείμενό του⁴⁵ ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς ἐνσωματώνει μέρη ἀπὸ τὸ σχετικὸ κείμενο τοῦ Μακαρίου⁴⁶ μαζί μὲ ἄλλα ἁγιογραφικὰ χωρία, ὅπως τὰ Β΄ Κορ 3,18, 4,4, 6, ὅπου ὁ ἀπ. Παῦλος κάνει λόγο γιὰ τὸ φῶς, τὴ δόξα Κυρίου καὶ τὴν σωτηριώδη καὶ μεταμορφωτικὴ τῆς δράση στὸν ἀνθρώπο⁴⁷.

Συμπερασματικά διαπιστώνουμε ὅτι ὁ Μακάριος ὁ Αἰγύπτιος διαβάξει τὸ Β΄ ΠΕ 1,4 μέσα ἀπὸ τὸν δικό του ὀρίζοντα ἐμπειρίας καὶ τὴν ἀντίληψή του περὶ ἐπενέργειας τοῦ ὑποστατικοῦ θείου φωτὸς καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στὸν ἀνθρώπο. Μέσω τοῦ θείου φωτὸς ὁ ἀνθρώπος ἐπιτυγχάνει τὴν μετοχὴ του στὸ θεῖο. Ἀκόμη διαπιστώνουμε ὅτι ὁ Μακάριος χρησιμοποιεῖ ὡς μέσο ἢ κώδικα ἀνάγνωσης τοῦ κειμένου τὴν ὀρολογία τῆ σχετικῆ μὲ τὸ φῶς καὶ τὴ συνδέει μὲ τὸ θεῖο στηριζόμενος σὲ πολλὰ ἁγιογραφικὰ κείμενα. Ἔτσι ἐπιτυγχάνει τὴν ἱστορικὴ καὶ τὴν θεολογικὴ συνέχεια. Ἡ θέση τοῦ Μακαρίου οὐσιαστικά δὲν ἀποτελεῖ ἀνατροπὴ τοῦ παλαιοῦ ἱστορικοῦ καὶ θεολογικοῦ τρόπου προσέγγισης τοῦ Β΄ ΠΕ 1,4, ἀλλὰ μία νέα ἐπίκαιρη ἀνάγνωσή του, ἀπόρροια τῆς σύμμειξης τοῦ ὀρίζοντα προσδοκίας τοῦ Β΄ ΠΕ 1,4 μὲ τὸν ὀρίζοντα ἐμπειρίας τοῦ Μακαρίου. Μὲ τὴν ὀρολογία τοῦ φωτὸς ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ Μακάριος, περιγράφει μὲ ἀκόμη ἓναν τρόπο, τὴ μετοχὴ τοῦ ἀνθρώπου στὸ θεῖο, δηλαδὴ τὴν θέωση ὡς ἀποτέλεσμα τῆς σωτήριας δράσης τοῦ θείου καὶ ὑποστατικοῦ, ἀληθινοῦ φωτὸς.

45. Βλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΛΑΜΑΣ, *Ἐπὲρ τῶν ἱερῶς ἠσυχάζόντων*, 1,3: «ἡ τελεία τοῦ πνεύματος ἔλλαμψις οὐχ οἶον νοημάτων μόνον ἀποκάλυψις ἐστίν, ἀλλ' ὑποστατικοῦ φωτὸς ἐν ταῖς ψυχαῖς βεβαία καὶ διηνεκῆς ἔλλαμψις· τὸ γάρ, “ὁ εἰπὼν ἐκ σκοτῶν φῶς λάμψαι, ὃς ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν” (Β΄ Κορ 4,6), καὶ τό, “φάτισον τοὺς ὀφθαλμούς μου μήποτε ὑπνώσω εἰς θάνατον” (Ψ 12,4 [Ο΄]), καὶ τό, “ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου, αὐτὰ μὲ ὀδηγήσουσιν εἰς ὄρος ἁγίόν σου” (Ψ 42,3 [Ο΄])⁴⁵, καὶ τό “ἐσημειώθη ἐφ’ ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου (Ψ 4,7), καὶ πᾶνθ’ ὅσα τούτοις παραπλήσια, τὸ αὐτὸ παρίστησιν» (Μακαρίου, *Περὶ ἐλευθερίας* νοός 22, PG 34, 956-957). Ὑποστατικὸν δὲ εἶπεν, ἵν’ ἐμφράξῃ τὰ στόματα τῶν τῶν γνῶσιν μόνον οἰομένων φωτισμὸν καὶ περιτρεπόντων τὴν τῶν πολλῶν διάνοιαν, καὶ πρὸ τῶν ἄλλων τὴν οἰκείαν, τῷ μεταλαμβάνειν εἰς τὴν γνῶσιν παρεξηγουμένους πᾶν ὅ,τιπερ ἂν εἴποι τις περὶ ἐκείνου τοῦ φωτὸς. Ἐγὼ δὲ καὶ τὴν γνῶσιν παρωνύμως ἀπ’ ἐκείνου λεγομένην οἶδα φῶς, ὡς ὑπ’ αὐτοῦ χορηγομένην, ὃ καὶ ἀνωτέρω εἶπον.

46. ΜΑΚΑΡΙΟΣ Ο ΑΙΓΥΠΤΙΟΣ, Ὁμιλία 50, 2 (ἡ ἴδια ὀμιλία στὸ Μακάριος ὁ Αἰγύπτιος, PG 34, 956-957).

47. Ἀναλυτικὰ βλ. σχετικὰ ΑΤΜΑΤΖΙΔΗΣ Χ., 2001, 327-367· Χ. Ἀτματζίδης, 2011.

ε) Ἡ ομάδα τῶν πατερικῶν κειμένων πού ἀκολουθεῖ, περιλαμβάνει ἕνα κείμενο τοῦ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ⁴⁸ καὶ τρία τοῦ Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ⁴⁹. Στὰ κείμενα αὐτά τὸ Β΄ Πε 1,4 συναρτᾶται μὲ τὴν θεολογικὴ θέση περὶ θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου⁵⁰ ἢ ἀκριβέστερα αὐτὸ ἀναγιγνώσκεται ἀπὸ τοὺς δύο Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας κάτω ἀπὸ τὸ πρῶτο τῆς θεολογίας περὶ θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου⁵¹. Αὐτὴ ἡ κεντρικῆς σημασίας γιὰ τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία θεωρία δὲν εἶναι αὐτόνομη, ἀλλὰ συνδέεται ὀργανικὰ μὲ ἄλλες ἐξίσου σημαντικὲς θεολογικὲς ἀντιλήψεις πού ἀναφέρονται, μεταξὺ τῶν ἄλλων, στὸ ἄκτιστο τοῦ Θεοῦ καὶ στὸ κτιστὸ τοῦ κόσμου⁵², στὴν ὑπερβατικότητα καὶ τὸ ἐνδοκόσμο τοῦ Θεοῦ⁵³, στὴν διάκριση οὐσίας καὶ ἐνέργειας στὸν Θεὸ⁵⁴ καὶ στὴν θεωρία περὶ ἀκτίστου θεοῦ φωτός⁵⁵.

Ἀρχίζουμε μὲ μία περιεκτικὴ πατερικὴ ὀριοθέτηση τῆς θεολογίας τῆς θεώσεως ἀπὸ τὸν Μάξιμο τὸν Ὁμολογητὴ, ὁ ὁποῖος χαρακτηριστικὰ ἀναφέρει:

Εἰς τοῦτο ἡμᾶς πεποίηκεν ὁ Θεός, ἵνα γενώμεθα θείας κοινωνοὶ φύσεως, καὶ τῆς αὐτοῦ ἀιδιότητος μέτοχοι, καὶ φανῶμεν αὐτῷ ὅμοιοι κατὰ τὴν ἐκ χάριτος θέω-

48. Γιὰ τὴν θέωση στὸν Μάξιμο τὸν Ὁμολογητὴ βλ., μεταξὺ ἄλλων, ΜΑΤΣΟΥΚΑΣ Ν., 1980, 205-218.

49. Γιὰ τὸν Γρηγόριο τὸν Παλαμᾶ γενικὰ βλ. MEYENDORFF J., 1983, *passim*. Γιὰ μία συνοπτικὴ καὶ περιεκτικὴ ἀναφορὰ στὴ σύγχρονη ἐλληνικὴ ἔρευνα γιὰ τὸν Γρηγόριο τὸν Παλαμᾶ βλ. ΣΤΑΜΟΥΛΗΣ Χ., 2004, 122-161.

50. Γιὰ τὴν θέωση τοῦ ἀνθρώπου βλ., μεταξὺ ἄλλων, ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗΣ Γ., 1963· ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗΣ Γ., 1973, 155-264· ΧΡΗΣΤΟΥ Π., 1983β, 72-78· ΤΣΕΛΕΠΙΔΗΣ Δ., 1987, *passim*· ΜΑΤΣΟΥΚΑΣ Ν., 1997, 300-306· ΣΤΑΜΟΥΛΗΣ Χ., 1999, *passim*· ΓΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ Σ., 2001, *passim*. Βλ. ἐπίσης τὸν συλλογικὸ τόμο τῶν CHRISTENSEN J. / WITTUNG J. A., 1995, *passim* καὶ τὸ κλασικὸ πλέον ἔργο τοῦ RUSSELL N., 2004, *passim*. Βλ. καὶ τὰ δύο ἔργα τοῦ KÄRKKÄINEN L.-M., 2004, *passim*· KÄRKKÄINEN L.-M., 2011, 219-243, ὅπου γίνεται μία ἀπόπειρα σύνδεσης τῆς θεωρίας τῆς θεώσεως μὲ τὴν θεωρία περὶ δικαιοσύνης τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως αὐτὴ ἀναπτύχθηκε κυρίως στὸν μεταρρυθμιστικὸ χῶρο.

51. Ἐπισημαίνουμε ὅτι ἀπὸ τὰ ξενόγλωσσα ὑπομνήματα στὴν Β΄ Πέτρου, πού εἴχαμε ὑπόψη μας, μόνον τὸ ὑπόμνημα τοῦ D. Harink 2009 ἀναφέρεται στὴν θεωρία τῆς θεώσεως καὶ στὸ Β΄ Πό 1,4, χωρὶς ὅμως νὰ χρησιμοποιοῦν κατὰ τὴν ἐρμηνεία τῆς ἐπιστολῆς τὴν ἀναγνωστικὴ θεωρία ἢ θεωρία τῆς πρόσληψης.

52. Γιὰ τὸ θέμα βλ., μεταξὺ ἄλλων, ΧΡΗΣΤΟΥ Π., 1983β, 73-78· ΜΑΤΣΟΥΚΑΣ Ν., 1985, 45-58· 174-180· ΜΑΤΣΟΥΚΑΣ Ν., 1997, 103-110.

53. Γιὰ τὸ θέμα βλ., μεταξὺ ἄλλων, ΧΡΗΣΤΟΥ Π., 1983α, 32-49.

54. Βλ., μεταξὺ ἄλλων, ΧΡΗΣΤΟΥ Π., 1983α, 50-57· ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗΣ Γ., 1973, 245-246· ΜΑΤΣΟΥΚΑΣ Ν., 1997, 110-118· ΜΑΡΤΖΕΛΟΣ Γ., 1984, *passim*.

55. Βλ., μεταξὺ ἄλλων, ΣΤΑΜΟΥΛΗΣ Χ., 1999, *passim* (βιβλιογραφία).

σιν, ὅτ' ἦν πᾶσαν τε τῶν ὄντων ἡ σύστασις ἐστὶ καὶ διαμονή, καὶ ἡ τῶν μὴ ὄντων παραγωγή καὶ γένεσις⁵⁶.

Στὸ συγκεκριμένο πατερικὸ ἀπόσπασμα, παρατίθεται μὲ εὐσύνοπτο τρόπο, πῶς ὁ ἄνθρωπος θεώνεται καὶ πῶς τὸ Β΄ ΠΕ 1,4 προσλήφθηκε ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξη παράδοση καὶ συνδέθηκε μὲ τὴν θεωρία γιὰ τὴν θέωση τοῦ ἀνθρώπου. Ἀκριβέστερα, στὸ κείμενο αὐτὸ τονίζεται πρῶτα ἀπὸ ὅλα ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐξαιτίας τοῦ τρόπου δημιουργίας του ἀπὸ τὸν Θεὸ ἐν δυνάμει ἰκανὸς νὰ μετέχει τοῦ θείου. Ἀκόμη, ὅτι ἡ θεία χάρις διαδραματίζει ἀποφασιστικὸ ρόλο γιὰ τὴν θέωση τοῦ ἀνθρώπου, πὺν χαρακτηρίζεται ὡς ἐκ χάριτος θέωσις». Ἔτσι κατὰ τὴν μετοχή τοῦ ἀνθρώπου στὸ θεῖο διαφυλάσσεται ταυτόχρονα τὸ ὑπερβατικὸ τοῦ Θεοῦ καὶ ἀποκαλύπτεται ἡ ἐνδοκοσμικὴ δράση τοῦ Θεοῦ σὲ σχέση μὲ τὸ δημιουργημά του, τὸν ἄνθρωπο. Τέλος, ἡ σύνδεση τοῦ Β΄ ΠΕ 1,4 μὲ τὴν θέωση φανερώνει ὅτι καὶ ὁ Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς θεωρεῖ τὸ καινοδιαθηκικὸ αὐτὸ χωρίο ὡς ἓνα κλασικὸ χωρίο γιὰ τὴν θέωση τοῦ ἀνθρώπου.

Καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς συνδέει στὰ κείμενά του τὸ Β΄ ΠΕ 1,4 μὲ τὴν θέωση. Στὸ πρῶτο⁵⁷ ἀπὸ αὐτὰ ἀναφέρει χαρακτηριστικά:

Εἰς τοῦτο γάρ φησι πεποίηκεν ἡμᾶς ὁ θεός, ἵνα κοινωνοὺς ἡμᾶς ποιήσῃ τῆς θείας θεότητος, καὶ εἰς τοῦτο ἐπεδήμησεν τῇ γῆ. Καὶ καθάπερ πρὸς Ἄρμόνιον φησιν ὁ Νύσσης θεῖος Γρηγόριος, τούτου χάριν ὁ Χριστὸς τὴν ἡμετέραν ἀνελάβετο φύσιν, «ἵνα προσδέξῃται τοὺς ἀποκηρύκτους εἰς υἰοθεσίαν καὶ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ θεοῦ εἰς τὴν τῆς θεότητος αὐτοῦ μετουσίαν»⁵⁸. Καὶ πάλιν· «μία τῇ φύσει ἡ καθαρότης, ἡ τε ἐν τῷ Χριστῷ καὶ ἡ ἐν τῷ μετέχοντι θεωρούμενη. Ἄλλ' ὁ μὲν πηγάζει, ὁ δὲ μετέχων ἀρύεται»⁵⁹. Καὶ πάλιν· «ἕκαστον προσάξει τῇ συναφείᾳ τῆς θεότητος ὁ Χριστός, εἰ μηδὲν ἐπάγοιτο τῆς πρὸς τὸ θεῖον συμφυΐας ἀνάξιον»⁶⁰. Ἡ γοῦν θεότης τοῦ πρὸς ἀλήθειαν τεθεωμένου τοῦ θεοῦ ἐστίν, ὥσπερ ἦνται καὶ παρ' οὗ κατὰ χάριν τεθέωται, τὴν οἰκειάν φύσιν οὐκ ἀποβαλὼν καὶ ὑπὲρ φύσιν κατὰ τὴν χάριν γεγονώς· ἦν ὑμεῖς λέγοντες κτιστὴν κτίσμα τὸν θεὸν ποιεῖτε.

56. ΜΑΞΙΜΟΣ Ο ΟΜΟΛΟΓΗΤΗΣ, *Κεφάλαια διάφορα*, PG 90,1193.

57. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΛΑΜΑΣ, *Διάλεξις ὀρθοδόξου μετὰ βαρλααμίτου, κατὰ μέρος ἀνασκευάζουσα τὴν βαρλααμίτιδα πλάνην*, 7· Γρηγόριος Παλαμᾶς Β΄, ἐκδ. Π. Χρήστου, 1966, 169-170.

58. PG 46, 280B (Ἡ παραπομπὴ ἀπὸ τὸν Π. Χρήστου, στὸ Γρηγόριος Παλαμᾶς Β΄, ἐκδ. Π. Χρήστου, 1966, 169-170).

59. PG 46, 284D (Ἡ παραπομπὴ ἀπὸ τὸν Π. Χρήστου, στὸ Γρηγόριος Παλαμᾶς Β΄, ἐκδ. Π. Χρήστου, 1966, 169-170).

60. PG 46, 277CD (Ἡ παραπομπὴ ἀπὸ τὸν Π. Χρήστου, στὸ Γρηγόριος Παλαμᾶς Β΄, ἐκδ. Π. Χρήστου, 1966, 169-170).

Στὸ παραπάνω κείμενο εἶναι ἀξιοπρόσεκτο ὅτι ὁ Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς μᾶς εἰσαγάγει στὸ θέμα κατὰ τρόπο παρόμοιο μὲ ἐκεῖνον τοῦ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ⁶¹. Προτάσσει δηλαδὴ τὸ Β΄ Πε 1,4, πὺν κάνει λόγο γιὰ τὴν κοινωνία τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ θεῖο, ἐπισημαίνοντας παράλληλα ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι δημιουργημένος γιὰ νὰ μετέχει τοῦ θείου. Γιὰ νὰ ἐνδυναμώσει τὴν θέση του ὁ Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας χρησιμοποιεῖ καὶ χωρία τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, στὰ ὁποῖα γίνεται λόγος γιὰ τὴν ἐνανθρώπηση τοῦ Χριστοῦ, γιὰ τὴν πρόσληψη ἀπὸ τὸν Χριστὸ τῆς ἀνθρώπινης φύσης καὶ γιὰ τὶς ἀγιοποιητικὰς συνέπειες τῆς πρόσληψης αὐτῆς⁶². Ὑπερασπίζεται ἐπίσης, τὴν ὀρθόδοξη θέση ὅτι ἡ θεότητα τοῦ θεωμένου ἀνθρώπου εἶναι ἡ θεότητα τοῦ Θεοῦ. Τέλος, ὅτι ὁ πραγματικὰ θεώμενος ἄνθρωπος ἔχει θεωθεῖ κατὰ χάριν⁶³, εἶναι πλέον ἐνωμένος μὲ τὸν Θεὸ καί, χωρὶς νὰ ἔχει ἀποβάλλει τὴν δική του φύση, ἔχει περιέλθει κατὰ χάριν στὴν ὑπὲρ τὴν φύση του κατάσταση.

Ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς συνδέει καὶ σὲ ἄλλο κείμενό του τὸ Β΄ Πε 1,4 μὲ τὴν θέωση τοῦ ἀνθρώπου. Ἀναφέρει σὲ αὐτὸ χαρακτηριστικά:

εἰ καθάπερ ἐν τοῖς ἁγίοις οὕτω καὶ ἐν πᾶσιν ὁ θεός, ἐκεῖνο συμβήσεται αὐτοῖς, τὸ πάντα λέγειν ἅγια, καὶ Χριστοῦ πάντας μέλη καὶ θείου πνεύματος εἶναι κοινωνούς, καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀμύητους. Μᾶλλον δέ, εἰ καθάπερ ἐν πᾶσι καὶ ἐν τοῖς ἁγίοις, καθάπερ δὲ ἐν τοῖς ἁγίοις οὕτω καὶ ἐν τῷ Χριστῷ κατοικεῖ τὸ θεῖον, καὶ σύνεστιν ὁμοίως κτίζων –πόση γὰρ διαφορὰ κτίσματος πρὸς κτίσμα;– εἰ τοίνυν ἐν πᾶσιν ὁμοίως ἔνεστι καὶ τὴν αὐτὴν ἐπιδείκνυται συνάφειαν, ὁμόθεα πάντα χρήματα, ἢ οὐδὲ τὸ δεσποτικὸν ἐκεῖνο φύραμα, ὃ παρ’ ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἀνέλαβεν ὁ τοῦ θεοῦ υἱός, ὁμόθεον⁶⁴.

Στὸ παραπάνω κείμενο, παρατηροῦμε, μεταξὺ τῶν ἄλλων, ὅτι ὁ Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἀναφέρεται πάλι στὸ Β΄ Πε 1,4, τὸ ἀλλάζει ὅμως καὶ γράφει ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἶναι κοινωνοὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος («θείου πνεύματος εἶναι κοινωνούς») καὶ ὄχι τῆς θείας φύσεως πὺν ἀναφέρει τὸ βιβλικὸ κείμενο («θείας κοι-

61. ΜΑΞΙΜΟΣ Ο ΟΜΟΛΟΓΗΤΗΣ, *Κεφάλαια διάφορα*, PG 90,1193.

62. Σημειώνουμε ὅτι ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς συνηθίζει, γιὰ νὰ ἐνδυναμώσει τὶς θέσεις του, νὰ ἐπικαλεῖται ἀγιογραφικὰ καὶ πατερικὰ κείμενα. Βλ. καὶ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΛΑΜΑΣ, *Θεοφάνης, ἢ περὶ θεότητος καὶ τοῦ κατ’ αὐτὴν ἀμεθέκτου τε καὶ μεθεκτοῦ*, 13· Γρηγόριος Παλαμᾶς Β΄, ἐκδ. Π. Χρήστου, 1966, 236.

63. Γιὰ τὴν ἄκτιστη χάρις κατὰ τὸν Γρηγόριο τὸν Παλαμᾶ βλ. συνοπτικὰ ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗΣ Γ., 1973, 33-38.

64. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΛΑΜΑΣ, *Τῶν πρὸς Ἀκίνδυνον ἀντιρρητικῶς πρώτος*, 41· Γρηγόριος Παλαμᾶς Γ΄, ἐκδ. Π. Χρήστου, 1970, 68-69.

νωνοί φύσεως»). Η αλλαγή αυτή, δεν πρέπει κατά τη γνώμη μας, να οφείλεται σε κάποια άλλη γραφή κάποιου χειρογράφου της Β' Πέτρου που ένδεχόμενα χρησιμοποιήσε ο Γρηγόριος ο Παλαμᾶς, ἐπειδὴ δὲν μαρτυρεῖται μία τέτοια γραφή στὰ γνωστὰ σὲ ἐμᾶς χειρόγραφα τῆς Καινῆς Διαθήκης. Πρόκειται μᾶλλον γιὰ ἐνσυνείδητα παραλλαγμένη παράθεση τοῦ χωρίου, πὸν ἐξυπηρετεῖ τοὺς θεολογικοὺς σκοποὺς καὶ τὴν ρητορικὴ τοῦ Πατέρα τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Γρηγόριος οὗ Παλαμᾶς δηλαδὴ, γιὰ νὰ ἀντικρούσει, ὅπως ἀναφέρει, «τὰς εἰς τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα παρὰ τῶν τοιούτων βλασφημίας»⁶⁵, χρησιμοποιεῖ τὸ ἐν λόγω χωρίο καὶ τὸ συγκεκριμένο ποιεῖ σύμφωνα μὲ τὸ τριαδολογικὸ δόγμα⁶⁶. Ὁ Γρηγόριος οὗ Παλαμᾶς στὸ ἴδιο κείμενο ἐπισημαίνει ἐπίσης, ὅτι μέλη τοῦ Χριστοῦ καὶ κοινωνοὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἶναι μόνον οἱ μνημένοι, δηλαδὴ οἱ ἅγιοι⁶⁷, καὶ ὄχι οἱ ἀμύητοι.

Τέλος, σὲ ἕνα τρίτο κείμενό του ὁ Γρηγόριος οὗ Παλαμᾶς, μέσα ἀπὸ τὸν διάλογο πὸν περιγράφει μεταξὺ τοῦ Ὁρθόδοξου Θεόφιλου καὶ τοῦ πρώην βαλαμῖτου Θεοτίμου, συνδέει πάλι τὸ Β' ΠΕ 1,4 μὲ τὴν θέωση τοῦ ἀνθρώπου. Στὸ ἀπόσπασμά του αὐτό, ὁ Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας ἀπαντᾷ στοὺς ἰσχυρισμοὺς τῶν ἀντιπάλων του ὅτι ὅλα τὰ ἄλλα ὄντα, πέραν τοῦ ἀνθρώπου, δὲν εἶναι κοινωνοὶ τῆς θείας φύσεως καὶ ὅτι οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶναι ἐξ ἀρχῆς κοινωνοὶ τοῦ θείου, ὅτι αὐτοὶ γίνονται κοινωνοὶ σὲ μεταγενέστερο στάδιο. Συγκεκριμένα ἀντιτείνει ὅτι:

Πέτρος μὲν γὰρ ὁ τοῦ κορυφαίου χοροῦ τῶν ἀποστόλων κορυφαῖος γράφων τοῖς ἰσότιμον λαχοῦσι πίστιν πρὸς εὐσέβειαν καὶ ἀρετὴν παρακαλεῖ· «δι' ὧν» φησί, «τὰ τίμα ὑμῖν ἐπαγγέλματα δεδώρηται, ἵνα διὰ τούτων γένησθε θείας κοινωνοὶ φύσεως». «Ὁρᾷς ὅτι δωρεὰ ἐστὶν ἐν ἐπαγγελίαις κειμένη τοῖς κατὰ Χριστὸν βιοῦσι; Τίς οὖν ἐπαγγέλλεται τινὶ τὰ προσόντα πᾶσιν ἐκ γενέσεως; Ὁ δὲ θεῖος Μάξιμος, «εἰς τοῦτο», φησὶν «πεποίηκεν ἡμᾶς ὁ θεός, ἵνα γενώμεθα θείας κοινωνοὶ φύσεως»⁶⁸. Ὡς οὐκ ὄντες ἄρα πρότερον, οὐδ' ἅμα τῇ γενέσει καὶ κοινωνοὶ πεπονημένοι ταύτης. Ὁ δὲ θεῖος Παῦλος οὐχ ὅτε μὴ πιστὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ μιμητὴς γέγονεν Χριστοῦ τῆς ἀπεριλήπτου φύσεως οἶκος ἐχρημάτισε;

65. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΛΑΜΑΣ, *Τῶν πρὸς Ἀκίνδυνον ἀντιρρητικὸς πρῶτος*, 41· Γρηγόριος Παλαμᾶς Γ', ἐκδ. Π. Χρήστου, 1970, 68-69.

66. Βλ. καὶ ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗΣ Γ., 1973, 165-178.

67. Βλ. καὶ ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗΣ Γ., 1973, 246-247.

68. ΜΑΞΙΜΟΣ Ο ΟΜΟΛΟΓΗΤΗΣ, *Κεφάλαια διάφορα* 1, 42, PG 90,119D (Ἡ παραπομπὴ εἶναι τοῦ Π. Χρήστου, στὸ Γρηγόριος Παλαμᾶς Β', ἐκδ. Π. Χρήστου, 1966, 239).

Ποῦ τοῖνυν εἰσὶν οἱ τὰ ὄντα πάντα κοινωνεῖν λέγοντες αὐτοῖς, ἐπεὶ πάντα μετέχει τοῦ θεοῦ;⁶⁹

Παρατηροῦμε, ὅτι ὁ Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ὑποστηρίζει στὸ ἐν λόγῳ κείμενό του τὴν θέση ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἐξ ἀρχῆς διαθέτουν τὴν «ικανότητα» κοινωνίας μὲ τὸ θεῖο, ἢ ὁποῖα στὴ συνέχεια ἐνεργοποιεῖται, ὅπως συμβαίνει στὴν περίπτωση τῶν ἁγίων. Διαφορετικὰ ἡ ἱκανότητα αὐτὴ σχολάζει. Πρὸς υπεράσπιση τῆς θέσης του, ὁ Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἐπικαλεῖται πρῶτα ἀπὸ ὅλα τὸ Β΄ Πε 1,4 σημειώνοντας ὅτι ὁ ἀπόστολος Πέτρος ὑπόσχεται τὴν μελλοντικὴ ἐνεργοποίησιν τῆς ἤδη ὑπάρχουσας στὸν ἄνθρωπο δυνατοτήτάς του νὰ μετέχει τοῦ θείου. Ἐπίσης, ἐπικαλεῖται τὴν θέση τοῦ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, ὅτι ὁ Θεὸς ἔπλασε ἔτσι τὸν ἄνθρωπο, ὥστε αὐτὸς νὰ μπορεῖ νὰ καταστῆ κοινωνὸς τοῦ Θεοῦ. Τέλος, ὁ Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἐπικαλεῖται ὡς παράδειγμα τὸν ἀπ. Παῦλο καὶ τὴν ρῆσιν του στὸ Α΄ Κορ 11,1. Ἐπισημαίνει ὅτι ὁ ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν ἦταν οἶκος τῆς ἀπεριλήπτου θείας φύσεως καὶ ὅταν δὲν πίστευε στὸν Ἰησοῦ Χριστὸ καὶ ὅταν ἔγινε μιμητὴς τοῦ Χριστοῦ.

Γιὰ τὸν Γρηγόριο τὸν Παλαμᾶ, λοιπόν, δὲν τίθεται ζήτημα ἂν ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ ἢ ὄχι νὰ μετέχει τοῦ θείου. Στὸ ζήτημα αὐτὸ ὁ Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας ἀπαντᾷ θετικά. Ζήτημα θέτει ὁ Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, ὡς πρὸς τὸ πότε μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐνεργοποιήσῃ τὴν ὑπάρχουσα δυνατοτήτά του νὰ μετέχει τοῦ θείου.

Τέλος, ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς προβαίνει παρακάτω, στὸ ἴδιο κείμενό του⁷⁰, καὶ στὴν ταυτοποίηση ἐκείνων τῶν ἀνθρώπων, πού ἤδη μετέχουν τοῦ θείου. Ἀναφέρει σὲ αὐτό:

ΘΕΟΤ. Ἐπειδὴ τοῖς ἁγίοις μόνοις δέδοται κοινωνοὺς τῆς θείας φύσεως τελεῖν, τοῖς μὲν ἄλλοις ἀμέθεκτον ἐροῦμεν τὴν οὐσίαν τε καὶ φύσιν τοῦ θεοῦ, τοῖς δὲ εὐηρεστηκόσι τούτῳ μεθεκτὴν, μάλιστα δὲ κατὰ τὴν μέλλουσαν ἐκείνην λήξιν. Καὶ πρὸς τοῦτο ἄρ' αὐτὸ κακείνο φέρει τὸ εἰρημένον Γρηγορίῳ τῷ τῆς θεολογίας ἐπωνύμῳ· «ἔσται δὲ ὁ θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀποκαταστάσεως, ὅταν μηκέτι πολλὰ ὦμεν, ὡσπερ νῦν τοῖς κινήμασι καὶ τοῖς πάθεσιν, οὐδὲν ὅλως θεοῦ ἢ ὀλίγον ἐν ἡμῖν αὐτοῖς φέροντες, ἀλλ' ὅλοι θεοειδεῖς, ὅλου θε-

69. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΛΑΜΑΣ, Θεοφάνης, ἡ περὶ θεότητος καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν ἀμεθέκτου τε καὶ μεθεκτοῦ, 15-16· Γρηγόριος Παλαμᾶς Β΄, ἐκδ. Π. Χρήστου, 1966, 239-240.

70. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ, Θεοφάνης, ἡ περὶ θεότητος καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν ἀμεθέκτου τε καὶ μεθεκτοῦ, 15-16· Γρηγόριος Παλαμᾶς Β΄, ἐκδ. Π. Χρήστου, 1966, 239-240.

οὔ χωρητικοὶ καὶ μόνου· τοῦτο γὰρ ἡ τελείωσις πρὸς ἣν σπεύδομεν»⁷¹. Καλῶς ἄρ' ἐπιβαλεῖν δοκῶ, Θεόφανες, καὶ ταῦθ' οὕτως ἔχει...

Ὁ Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, ἐπιχειρώντας νὰ ἐξηγήσει πῶς εἶναι δυνατόν ὁ Θεὸς νὰ εἶναι καὶ μεθεκτός καὶ ἀμέθεκτος κατὰ τὴν οὐσία, χρησιμοποιεῖ τὴν μαρτυρία τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ ἐπισημαίνει, μεταξὺ τῶν ἄλλων, ὅτι ἡ θεία φύση εἶναι μεθεκτὴ ἀπὸ τοὺς ἁγίους καὶ ἀπὸ ὅσους εὐαρεστοῦν τὸν Θεὸ καὶ ἀμέθεκτη ἀπὸ τοὺς ὑπόλοιπους. Ἔχει δὲ ἡ μέθεξι αὐτὴ χαρακτηριστὰ μελλοντικό. Ὅταν ἐπιτευχθεῖ ἡ μέθεξι, τότε οἱ ἄνθρωποι, θὰ εἶναι θεοειδεῖς, «χωρητικοί» τοῦ Θεοῦ.

Συμπερασματικά, διαπιστώνουμε ἀπὸ τὰ παραπάνω κείμενα ὅτι τόσο ὁ Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς ὅσο καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς διαβάζουν τὸ Β΄ ΠΕ 1,4 ὑπὸ τὸ πρῶμα τῆς θεωρίας περὶ τῆς θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου.

Συγκεκριμένα, ἀνακαλύπτουμε ὅτι οἱ ὀρίζοντες ἐμπειρίας τῶν δύο Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας προσεγγίζουν καὶ συμφύρονται μὲ τὸν ὀρίζοντα προσδοκίας τοῦ Β΄ ΠΕ 1,4. Ἐπίσης, ὅτι οἱ δύο Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας χρησιμοποιοῦν ὡς μέσο ἢ κώδικα ἀνάγνωσις τοῦ κειμένου τὴν ὀρολογία τῆ σχετικὴ μὲ τὴν θέωση στηριζόμενοι παρὰλληλα σὲ ἀγιογραφικὰ καὶ πατερικὰ κείμενα. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς σύμμιξης αὐτῆς ἀποτυπώνεται στὰ πατερικὰ αὐτὰ κείμενα καὶ ἐκφράζει τὴν πεποίθησι ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐνώνεται ὄντολογικὰ καὶ ταυτόχρονα κατὰ χάριν μὲ τὸν Θεό. Ἀκόμη διαπιστώνουμε ὅτι ἡ ὄντολογικὴ αὐτὴ ἀνάγνωσις καὶ νοηματοδότησι τοῦ κειμένου ἀπὸ τοὺς ἐν λόγῳ Πατέρες δὲν ἀποκλείει τίς ὅποιες ἡθικῶς χαρακτηριστὰ σημασίαις τοῦ κειμένου⁷². Τέλος, ὅτι οἱ κοινωνοὶ τοῦ Θεοῦ εἶναι οἱ ἅγιοι.

71. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, λόγος 30 (Θεολογικὸς 4), 6, PG 36,112AB. Ἡ παραπομπὴ εἶναι τοῦ Π. Χρήστου, στὸ Γρηγόριος Παλαμᾶς Β΄, ἐκδ. Π. Χρήστου, 1966, 240.

72. Σημειώνουμε ὅτι σύμφωνα μὲ τίς θέσεις τοῦ Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ καὶ ἄλλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴ θέωση, ὁ ἄνθρωπος μετέχει τῆς φύσεως τοῦ Θεοῦ μέσῳ τῶν ἁκτιστῶν θείων ἐνεργειῶν. Ἐπ' αὐτοῦ σημειώνει ὁ Π. Χρήστου, 1983β, 73-74: Οὐσιώδης μεταβολὴ ἐπέρχεται μὲ τὴν προοδευτικὴ ἐξομίωσις πρὸς τὸ ἀρχέτυπο ποὺ καταλήγει στὴν μέθεξι τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ... Βέβαια αὐτὸ ποὺ οἱ ἄνθρωποι μετέχουν δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, εἶναι οἱ ἐνεργεῖαι του καὶ ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς δὲν ἀφήνει εὐκαιρία νὰ τὸ τονήσει. Οἱ ἐνεργεῖαι αὐτὲς ὁμως, ἡ θεότης, ἡ ἀγαθότης, ἡ χάρις, τὸ φῶς, καὶ οἱ ἄλλες, δὲν εἶναι ἀπλῶς θείες, ἀλλὰ καὶ ἁκτιστες· καὶ δὲν εἶναι ἀπλῆς ιδιότητες εἶναι οὐσιώδη προσόντα. Ἐπομένως οἱ μέτοχοί τους μεταφέρονται μαζί τους στὴν σφαιρα τοῦ ἁκτίστου καὶ μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν καὶ ἀκόμη νὰ ὀνομαστοῦν «θεοί»... Ὅσοι διαμορφώσουν τὴν προσωπικότητά τους μέχρι τοῦ βαθμοῦ τῆς τελειώσεως καὶ ἐνωθοῦν μὲ τίς ἁκτιστες ἐνεργεῖαι τοῦ Θεοῦ, ἔχουν ἐκφύγει ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς κτιστότητας.

Ἡ παραπάνω ἀνάγνωση τοῦ Β΄ Πε 1,4 ἀπὸ τὸν Μάξιμο τὸν Ὁμολογητὴ καὶ τὸν Γρηγόριο τὸν Παλαμᾶ καὶ ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς θεωρίας περὶ θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι οὐσιαστικά μία ἐπαναδιατύπωση τῆς βασικῆς αὐτῆς θέσης ποὺ ἐκφράστηκε καὶ ἀπὸ ἄλλους Πατέρες καὶ μὲ διάφορους τρόπους στὴν Ὁρθόδοξη θεολογία. Αὐτὴ ἡ θεωρία θὰ μπορούσαμε νὰ ἰσχυριστοῦμε ὅτι ἀποτελεῖ μία ἀπὸ τὶς σημαντικότερες θεολογικὲς θέσεις ποὺ χρωματίζουν τὴν Ὁρθοδοξία σὲ σχέση μὲ τὶς ὑπόλοιπες χριστιανικὲς ὁμολογίες. Ταυτόχρονα ἡ ἀποδοχὴ καὶ τῆς ἠθικῆς διάστασης τοῦ Β΄ Πε 1,4 ἀπὸ τὸν Γρηγόριο τὸν Παλαμᾶ καὶ τοὺς ἄλλους ἑλληνόφωνους Πατέρες συντελεῖ σὲ ἕναν ἐποικοδομητικὸ ἐπιστημονικὸ διάλογο γιὰ τὴν ὀριοθέτηση τοῦ ὀρίζοντα προσδοκίας τοῦ Β΄ Πε 1,4.

στ) Ἐπειτα ἕνα ἀκόμη κείμενο τοῦ Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου, ὅπου τὸ Β΄ Πε 1,4 συνδέεται μὲ τὴν Ἁγία Γραφή καὶ τονίζεται ἡ συμβολὴ τῆς Ἁγίας Γραφῆς στὴν κοινωνία τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεό. Ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ ὁ Μακάριος:

Ὡσπερ βασιλεὺς γράφας ἐπιστολάς, οἷς βούλεται κωδικέλους καὶ δωρεὰς ἰδίας χαρίσασθαι, σημαίνει πᾶσιν, ὅτι ταχέως σπουδάσατε ἔλθειν πρὸς με, ἵνα λάβητε παρ' ἐμοῦ δωρεὰς βασιλικὰς, καὶ εἰ μὴ ἀπέλθωσι καὶ λάβωσιν, οὐδὲν ὠφελήθησαν, ἀναγνόντες τὰς ἐπιστολάς, μᾶλλον δὲ καὶ θανάτου εἰσὶν ἔνοχοι μὴ θελήσαντες ἀπελθεῖν, καὶ ἐκ χειρὸς βασιλέως τιμῆς ἀξιωθῆναι· οὕτως καὶ τὰς θείας Γραφὰς ὡσπερ ἐπιστολάς ἀπέστειλεν ὁ βασιλεὺς Θεὸς τοῖς ἀνθρώποις, δηλώσας δι' αὐτῶν, ἵνα παρακαλέσαντες τὸν Θεὸν καὶ πιστεύσαντες αἰτήσωσι καὶ λάβωσι δωρεὰν οὐράνιον ἐκ τῆς ὑποστάσεως τῆς θεότητος αὐτοῦ. Γέγραπται γάρ, ἵνα γενώμεθα θείας κοινωνοὶ φύσεως. Ἐὰν δὲ μὴ προσέλθῃ, καὶ αἰτήσῃ, καὶ λάβῃ ὁ ἄνθρωπος, οὐδὲν ὠφελήθη ἀναγνὸν τὰς Γραφὰς, μᾶλλον δὲ καὶ θανάτου ἔνοχος ἐστίν, ὅτι παρὰ βασιλέως οὐρανοῦ οὐκ ἠθέλησε λαβεῖν ζωῆς δωρεάν, ἧς ἄνευ ἀδύνατον ἐστὶ ζωῆς ἀθανάτου τυχεῖν, ἥτις ἐστὶν ὁ Χριστός. Ἀμήν⁷³.

Στὸ παραπάνω κείμενο, ὁ Μακάριος ὁ Αἰγύπιος τονίζει ὅτι ἡ Ἁγία Γραφή πρῶτα ἀπὸ ὅλα εἶναι θεῖο καὶ ἀνεκτίμητο δῶρο γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Αὐτὴ προσφέρεται ἀπὸ τὸν βασιλέα Θεὸ στὸν ἄνθρωπο καὶ ἐπιφέρει τὴν καλὴ ἀλλοίωσίν του ποὺ ὀδηγεῖ στὴν ἀθανασία καὶ στὴ μετοχὴ τοῦ ἀνθρώπου στὸ θεῖο.

73. ΜΑΚΑΡΙΟΣ Ο ΑΙΓΥΠΤΙΟΣ, Ὁμιλία ΑΘ΄. Τίνος ἔνεκεν ἐδόθη ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἡ θεία Γραφή; PG 34, 785.

Ἄξιοπρόσεκτες εἶναι οἱ λέξεις καὶ οἱ ἐκφράσεις πού χρησιμοποιεῖ ὁ Μακάριος ὁ Αἰγύπτιος. Πρῶτα χαρακτηρίζει τὴν ἐνέργεια αὐτὴ τοῦ Θεοῦ ὡς χαριστική («δωρεάν»), κατὰ χάριν προσφερόμενη στὸν ἄνθρωπο. Ἔπειτα συνδέει τὴν χαριστικὴ ἐνέργεια μὲ τὴν φύση τοῦ Θεοῦ τονίζοντας ὅτι ἡ ἐνέργεια αὐτὴ προέρχεται «ἐκ τῆς ὑποστάσεως τῆς θεότητος αὐτοῦ». Ἀκόμη, ὅτι ἡ δωρεὰ αὐτὴ τοῦ Θεοῦ πραγματώνει τὴν μετοχὴ τοῦ ἀνθρώπου στὸ θεῖο, τὰ δὲ σημεῖα πού φανερῶνουν τὴν μετοχὴ αὐτὴ εἶναι ἠθικοῦ χαρακτῆρα («ὠφελήθη ἀναγνούς τὰς Γραφὰς») καὶ ὄντολογικοῦ («ζωῆς ἀθανάτου τυχεῖν»). Τέλος, ὁ Μακάριος συνδέει ὅλα τὰ παραπάνω μὲ τὸν Χριστό.

Διαπιστώνουμε ὅτι ὁ Μακάριος ὁ Αἰγύπτιος κατὰ τὴν ἀνάγνωση τοῦ Β΄ ΠΕ 1,4 συμφύρει τὸν δικό του ὀρίζοντα ἐμπειρίας μὲ τὸν ὀρίζοντα προσδοκίας τοῦ βιβλικοῦ κειμένου καὶ μέσῳ τοῦ κώδικα τῆς Ἁγίας Γραφῆς πού χρησιμοποιεῖ ἐπισημαίνει ὅτι ἡ Ἁγία Γραφή πού ἀποστέλλεται ἀπὸ τὸν Θεὸ στὸν ἄνθρωπο, ἐπενεργεῖ στὴν ἠθικὴ καὶ τὴν ὄντολογικὴ σφαῖρα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸν καθιστᾷ κατὰ χάριν κοινῶν τοῦ Θεοῦ.

ζ) Στὰ ἐπόμενα δύο κείμενα τὸ Β΄ ΠΕ 1,4 ἀναγινώσκεται ὑπὸ τὸ πρῶτο τῆς Θείας Εὐχαριστίας.

Στὸ πρῶτο ἀπὸ αὐτὰ ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς γράφει:

Οὐ μετέσχον ἄγγελοι οὐδὲ ἐγένοντο θείας κοινῶν φύσεως, ἀλλ' ἐνεργείας καὶ χάριτος, ἄνθρωποι δὲ μετέχουσι καὶ κοινῶν θείας φύσεως γίνονται, ὅσοι μεταλαμβάνουσι τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ τὸ ἅγιον καὶ πίνουσι τὸ αἷμα αὐτοῦ τὸ τίμιον· θεότητι γὰρ καθ' ὑπόστασιν ἦνωται καὶ δύο φύσεις ἐν τῷ μεταλαμβανόμενῳ ὑφ' ἡμῶν σώματι τοῦ Χριστοῦ ἠνωμένοι καθ' ὑπόστασιν εἰσὶν ἀδιασπάστως καὶ τῶν δύο φύσεων μετέχοντες, τοῦ σώματος σωματικῶς, τῆς θεότητος πνευματικῶς, μᾶλλον δὲ ἀμφοῖν κατ' ἄμφω, οὐ καθ' οὐ καθ' ὑπόστασιν ταυτιζόμενοι (ὑφιστάμεθα γὰρ πρῶτον καὶ τότε ἐνούμεθα), ἀλλὰ κατὰ συνανάγκρῃσιν τοῦ τοῦ σώματος καὶ αἵματος⁷⁴.

Στὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς συγκρίνει τοὺς ἀνθρώπους μὲ τοὺς ἀγγέλους καὶ ἐπισημαίνει ὅτι οἱ πρῶτοι δὲν ἔγιναν μέτοχοι μήτε κοινῶν θείας φύσης, ἀλλὰ θείας ἐνεργείας καὶ χάριτος. Ἀντίθετα, οἱ ἄνθρωποι γίνονται μέτοχοι καὶ κοινῶν θείας φύσης. Στὴν μετοχὴ αὐτὴ περιέρχονται μόνον ὅσοι μεταλαμβάνουν τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ. Ἡ ἐξήγηση πού δίνει ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς γιὰ τὴν κοινῶν αὐτὴ βασιζέται στὴν χρι-

74. ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἁγίας εἰκόνας λόγοι τρεῖς, 1975, 3,26· ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἁγίας εἰκόνας λόγοι τρεῖς, 1988, 3,26.

στολογία. Ἀφοῦ ὁ Χριστὸς ἔχει δύο φύσεις, ἐνωμένες καθ' ὑπόστασιν καὶ ἀδιάσπαστες, τότε καὶ οἱ πιστοὶ μεταλαμβάνοντας τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ, μετέχουν καὶ σὺν τοῖς δύο φύσεσιν. Ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς προσθέτει παράλληλα ὅτι ἡ μετοχὴ σὺν τῷ σώματι, τὴν ἀνθρώπινην φύσιν τοῦ Χριστοῦ, εἶναι σωματική, ἐνῶ ἡ μετοχὴ σὺν τῇ θεότητι, δηλαδή σὺν τῇ θεϊκῇ φύσει τοῦ Χριστοῦ, εἶναι πνευματική.

Ὁ Κύριλλος Ἱεροσολύμων συνδέει ἐπίσης, τὸ Β' Πε 1,4 μὲν τὴν Θείαν Εὐχαριστίαν. Γράφει χαρακτηριστικὰ

᾿Ωστε μετὰ πάσης πληροφορίας ὡς σώματος καὶ αἵματος μεταλαμβάνομεν Χριστοῦ. Ἐν τύπῳ γὰρ ἄρτου δίδοταί σοι τὸ σῶμα, καὶ ἐν τύπῳ οἴνου δίδοταί σοι τὸ αἶμα, ἵνα γένη, μεταλάβῃς σώματος καὶ αἵματος Χριστοῦ, σύσσωμος καὶ σύνναιμος Χριστοῦ. Οὕτω γὰρ καὶ χριστοφόροι γινόμεθα, τοῦ σώματος αὐτοῦ καὶ τοῦ αἵματος εἰς τὰ ἡμέτερα ἀναδιδομένου μέλη. Οὕτω κατὰ τὸν μακάριον Πέτρον θείας «κοινωνοὶ γινόμεθα φύσεως»⁷⁵.

Ὁ Κύριλλος Ἱεροσολύμων ἐπισημαίνει σὺν παραπάνω κείμενό του ὅτι ὁ πιστὸς μεταλαμβάνοντας τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καθίσταται «χριστοφόρος», «σύσσωμος» καὶ «σύνναιμος» τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὁ Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας φροντίζει ἀκόμη νὰ διευκρινίσει, τί ἐννοεῖ μὲν τὴν παραπάνω λέξεις. Ὑπογραμμίζει ὅτι ἀναφέρεται σὺν τῷ ἄρτῳ, τὴν καθημερινὴν τροφήν τῶν ἀνθρώπων, καὶ σὺν τῷ οἴνῳ, τὸν Ἰησοῦ Χριστό, πὺν οἱ πιστοὶ μεταλαμβάνουν κατὰ τὴν Θείαν Εὐχαριστίαν, καὶ ὅτι ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος πὺν αὐτοὶ μεταλαμβάνουν «τυγχάνει» τὸ σῶμα καὶ τὸ αἶμα τοῦ Χριστοῦ «κατὰ τὴν δεσποτικὴν ἀπόφασιν»⁷⁶. Ἐτεῖ ἡ μετοχὴ τοῦ ἀνθρώπου σὺν τῷ θεῷ παρουσιάζεται ὡς ὄντολογικὴ καὶ ἠθικὴ.

Ἐπισημαίνουμε ὅτι αὐτὴ ἡ χαρισματικὴ μέθεξις τοῦ πιστοῦ σὺν τῷ Χριστῷ μὲσῳ τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ἡ θέωσις δηλαδή τοῦ ἀνθρώπου, θὰ τονιστεῖ καὶ

75. ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ, Κατηχήσεις, PG 33,1100· Κύριλλος Ἱεροσολύμων, Κατηχήσεις, 1966, 4,1.

76. Βλ. ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ, Κατηχήσεις, PG 33,1100· Κύριλλος Ἱεροσολύμων, Κατηχήσεις 1966, 4,6: ᾿Ωσπερ γὰρ ὁ ἄρτος τῷ σώματι κατάλληλος, οὕτω καὶ ὁ Λόγος τῇ ψυχῇ ἀρμόδιος. Μὴ πρόσχε οὖν ὡς ψιλοῖς τῷ ἄρτῳ καὶ τῷ οἴνῳ· σῶμα γὰρ καὶ αἶμα κατὰ τὴν δεσποτικὴν τυγχάνει ἀπόφασιν. Εἰ γὰρ καὶ ἡ αἴσθησις 27 .....τοῦτο ὑποβάλλει, ἀλλὰ ἡ πίστις σε βεβαιούτω. Μὴ ἀπὸ τῆς γέυσεως κρίνης τὸ πρᾶγμα, ἀλλ' ἀπὸ τῆς πίστεως πληροφοροῦ ἀνευδοκίως, σώματος καὶ αἵματος Χριστοῦ καταξιοθεῖς.

ἀπὸ τὸν Γρηγόριο τὸν Παλαμᾶ⁷⁷, χωρὶς ὅμως ὁ Πατέρας αὐτὸς νὰ τὴ συνδέει ἄμεσα μὲ τὸ Β΄ Πέ 1,4⁷⁸.

Συμπερασματικά, διαπιστώνουμε ὅτι ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς καὶ ὁ Κύριλλος Ἱεροσολύμων προβαίνουν σὲ μία διαφορετικὴ ἀνάγνωση τοῦ Β΄ Πέ 1,4 καὶ τὸ συνδέουν μὲ τὴν Θεία Εὐχαριστία. Μὲ τὴν ἀνάγνωση αὐτή, προβάλλεται ἀκόμη μία πλευρὰ τῆς σύμμειξης τῶν δύο ὀριζόντων, τοῦ ὀρίζοντα προσδοκίας τοῦ κειμένου καὶ τοῦ ὀρίζοντα ἐμπειρίας τῶν ἀναγνωστῶν Πατέρων, ἢ μυστηριακὴ, ἀκριβέστερα ἢ εὐχαριστιακὴ, μέσα ἀπὸ τὴν ὁποία σύμμειξη ὑπογραμμίζεται ἡ δυνατότητα τῆς παροντικῆς καὶ ὄντολογικῆς μετοχῆς τοῦ ἀνθρώπου στὸ θεῖο.

η) Τέλος, στὸ ἐπόμενο κείμενο, ὁ Μόδεστος Ἱεροσολύμων (7ος αἰ. μ.Χ.) συνδέει τὴν Θεοτόκο Μαρία μὲ τὸ Β΄ Πέ 1,4. Ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ σὲ ἐγκωμαστικό του λόγο ὑπὲρ τῆς μητέρας τοῦ Χριστοῦ:

Χαίροις, Μαρία, ὁ νοητὸς καὶ ὑπεργλαέστατος παράδεισος, ὡς ἐκ Πνεύματος ἁγίου καρποφορήσασα τὸν ἐκ Θεοῦ Πατρὸς φύντα καρπὸν τῆς ζωῆς καὶ ἀθανασίας, Χριστὸν τὸν θεὸν ἡμῶν. Οὗ μετασχόντες τῇ εἰς αὐτὸν ὀρθῇ πίστει ἐξωποιεῖθμεν, τὸν τῷ σώματι ἀφθάρτω κατασκηνοῦντά σε ἐν παραδείσῳ καὶ διὰ σοῦ ἀνοιξάντα τὴν εἰς αὐτὸν εἴσοδον. Χαίροις μερόπων δέσποινα, παναγία Θεοτόκε, ἐξ ἧς ὁ τοῦ παντὸς ὑπέρθεος Θεὸς καὶ ὑπεράγαθος ἡμῶν Δεσπότης, κοινώσας τῆς τῶν βροτῶν ἡμῶν φύσεως κατὰ πάντα χωρὶς ἁμαρτίας, προῆλθεν ἐν κόσμῳ καταξιώσας καὶ ἡμᾶς «κοινωνοὺς γενέσθαι τῆς θείας αὐτοῦ φύσεως», ὁ χαριώσας σε εἶναι νοητὴν πόλιν, καὶ προσκαλεσάμενός σε «Κύριος τῶν δυνάμεων ἐν τῇ πόλει αὐτοῦ»⁷⁹.

Ὁ Μόδεστος, στὸν παραπάνω λόγο του ἀναφέρεται στὴ συμβολὴ τῆς Παναγίας στὴν σωτηρία τῶν ἀνθρώπων. Αὐτὴ συνίσταται στὴν ἀποδοχὴ ἀπὸ τὴν Μαρία τῆς πρότασης τοῦ Θεοῦ νὰ γεννήσει τὸν Ἰησοῦ. Δὲν σταματᾶ ὅμως ὁ πατέρας τῆς Ἐκκλησίας στὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ δὲν περιγράφει τὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου γενικὰ καὶ ἀόριστα, ἀλλὰ μιᾶ συγκεκριμένα γι' αὐτή. Ὁ ἄνθρωπος, τονίζει, διὰ τῆς πίστεως καὶ μέσω τοῦ Χριστοῦ καθίσταται μέτοχος τοῦ θεοῦ. Ὅλα αὐτὰ ὅμως συμβαίνουν, ἐπειδὴ ἡ Μαρία συναινεῖ νὰ φέρει στὸν κόσμο τὸν «καρπὸν τῆς ζωῆς καὶ ἀθανασίας, Χριστὸν τὸν θεὸν ἡμῶν». Ἔτσι κατὰ τὸν

77. Βλ., μεταξὺ ἄλλων, ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, Ὁμιλία Ξ' (60), 18.

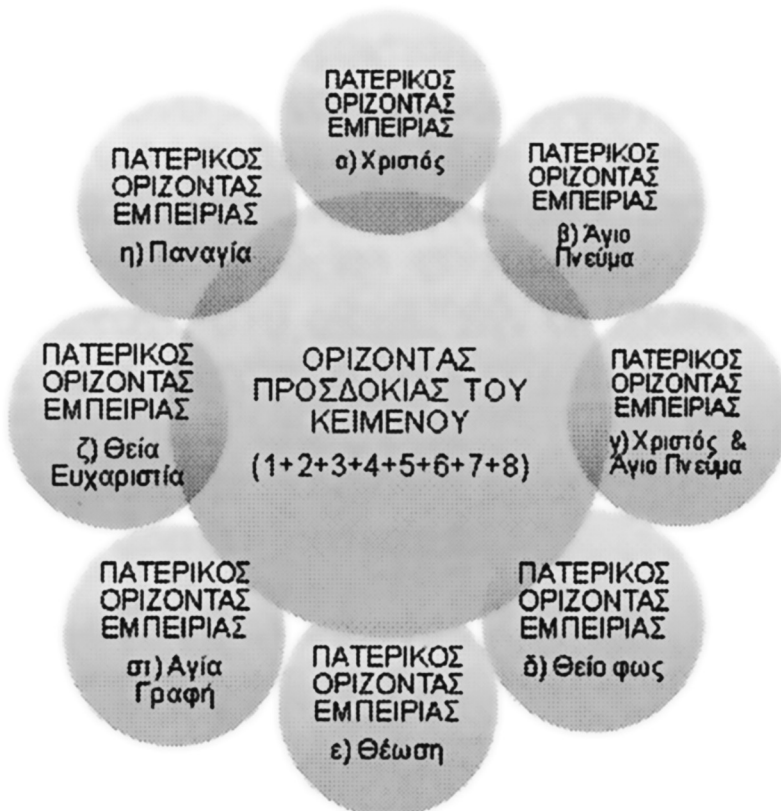
78. Γιὰ τὴ Θεία Εὐχαριστία καὶ τὴν θέωση βλ. καὶ ΓΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ Σ., 2013, 146-150.

79. ΜΟΔΕΣΤΟΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ, Ἐγκώμιον εἰς τὴν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου, PG 86, 3305.

Πατέρα τῆς Ἐκκλησίας προσλαμβάνει ἡ Μαρία, ἡ μητέρα τοῦ Ἰησοῦ, τὸν τίτλο «Θεοτόκος» καὶ συμβάλλει ἀποφασιστικὰ στὴν ἐπίτευξη τῆς κοινωνίας τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ θεῖο.

Διαπιστώνουμε λοιπὸν ὅτι ὁ Μόδεστος Ἱεροσολύμων ἀναγιγνώσκει κατὰ ἓναν ἐντελῶς διαφορετικὸ τρόπο τὸ Β΄ Πε 1,4 ἀπ' ὅ,τι εἶδαμε προηγούμενα. Προφανῶς ὁ ὀρίζοντας ἐμπειρίας του, ἔντονα ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὴν χριστολογία καὶ τὴν Μαριολογία τῆς ἐποχῆς του, συμφύρεται μὲ τὸν ὀρίζοντα προσδοκίας τοῦ βιβλικοῦ κειμένου καὶ τὸ ἀναγιγνώσκει χριστολογικὰ καὶ μαριολογικά.

Σχηματικὴ ἀπεικόνιση
τῆς πρόσληψης τοῦ Β΄ Πε 1,4: «ἵνα γένησθε θείας κοινωνοὶ φύσεως»
ἀπὸ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας

IV. Συμπεράσματα

Άπο την παραπάνω έρευνα σὰ διάφορα πατερικά κείμενα με βάση την αναγνωστική θεωρία ή την θεωρία τής πρόσληψης, διαπιστώσαμε πόσο πολύπλευρη είναι ή ανάγνωση του Β΄ ΠΕ 1,4 από τους Πατέρες τής Έκκλησίας. Η ποικιλομορφία αυτή άξιολογούμενη υπό τὸ πρῶσμα τής θεωρίας τής πρόσληψης φανερώνει ότι:

α) Ό όρίζοντας προσδοκίας του Β΄ ΠΕ 1,4 («ίνα δια τούτων γένησθε θείας κοινωνοί φύσεως») έμπεριέχει, ως άγιογραφικό κείμενο, αναπαλλοτριώτη και ύψιστου βαθμού αυθεντία. Ταυτόχρονα ό όρίζοντας προσδοκίας του κειμένου έπενεργεί διαπλαστικά στους όρίζοντας έμπειρίας των Πατέρων τής Έκκλησίας και έπιδέχεται πολύμορφες νοηματοδοτήσεις.

β) Οι όρίζοντας έμπειρίας των αναγνωστών Πατέρων τής Έκκλησίας, είναι διαφορετικοί και έξαρτώνται από την έν γενει προσωπικότητα του έκάστοτε Πατέρα τής Έκκλησίας και από τὰ θεολογικά, φιλοσοφικά, κοινωνικά και άλλα δεδομένα τής έποχής τους.

γ) Κατά τή σύμμειξη του όρίζοντα προσδοκίας του Β΄ ΠΕ 1,4 με τόν συγκεκριμένο όρίζοντα έμπειρίας του έκάστοτε Πατέρα τής Έκκλησίας, ό όρίζοντας του βιβλικού κειμένου αναγιγνώσκειται συγχρονικά, υπό την έννοια ότι τὸ Β΄ ΠΕ 1,4 αναγιγνώσκειται από τόν συγκεκριμένο Πατέρα σαν να είχε γραφτεί τήν έποχή του Πατέρα τής Έκκλησίας και ταυτόχρονα διαχρονικά, με την έννοια ότι αυτό προκαθορίζεται από τις αντίληψεις του και από την συνάφεια τής έποχής που πρωτοσυντάχτηκε.

δ) Κάθε Πατέρας επιλέγει, ανάλογα με τόν όρίζοντα έμπειρίας του, να τονίζει ένα μέρος του πολυδιάστατου όρίζοντα του βιβλικού κειμένου.

ε) Ό παραπάνω έπιλεκτικός τονισμός πραγματοποιείται με την χρήση συγκεκριμένου μέσου ή κώδικα κατά την ανάγνωση του βιβλικού κειμένου από τόν Πατέρα τής Έκκλησίας. Τὸ μέσον ή ό κώδικας αυτός επιλέγεται από τόν έκάστοτε αναγνώστη Πατέρα με βάση την ιστορική συνάφεια και, όπως διαπιστώσαμε, έχει τριαδολογικό, χριστολογικό, πνευματολογικό, σωτηριολογικό και άλλο χαρακτήρα.

στ) Ανάλογα με τὸ μέσον ή τόν κώδικα που χρησιμοποιεί ό έκάστοτε Πατέρας, διαπιστώσαμε ότι συνέδεσε τὸ περιεχόμενο του Β΄ ΠΕ 1,4 με την Άγία Τριάδα, με τόν Χριστό, με τὸ Άγιο Πνεύμα, με τὸ άκτιστο θείο φῶς με την θεωρία τής θέωσης του ανθρώπου, με την Άγία Γραφή, με την Θεία Εύχαριστία και με την Θεοτόκο Μαρία.

ζ) Ἀνάλογα μὲ τὴν παραπάνω σύνδεση ἡ κοινωνία τῆς θείας φύσεως ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο ποὺ ἀναφέρει τὸ Β΄ Πε 1,4 ἐπιτυγχάνεται ἀνάλογα, μέσω τῆς Ἁγίας Τριάδος, μέσω τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, μέσω τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, μέσω τοῦ φωτισμοῦ τοῦ θείου φωτός, μέσω τῆς θέωσης τοῦ ἀνθρώπου καὶ μὲ τὴ συμμετοχὴ του σὲ τὶς ἄκτιστες θεῖες ἐνέργειες, μέσω τῆς Ἁγίας Γραφῆς, μέσω τῆς συμμετοχῆς στὴν Θεία Εὐχαριστία καὶ μέσω τῆς μεσιτικῆς λειτουργίας Θεοτόκου, ἐπειδὴ γέννησε τὸν Ἰησοῦ Χριστό.

η) Κάθε νοηματοδότηση τοῦ βιβλικοῦ κειμένου, ἐπειδὴ προκύπτει ἀπὸ τὴν σύμμιξη τῶν δύο ὀριζόντων, τοῦ ὀρίζοντα προσδοκίας τοῦ κειμένου καὶ τοῦ ὀρίζοντα ἐμπειρίας τοῦ ἐκάστοτε ἀναγνώστη Πατέρα, εἶναι ἀποδεκτὴ, ἐπειδὴ αὐτὴ καθρεφτίζει τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐκάστοτε σύμμιξης τῶν δύο ὀριζόντων, ἐπομένως ἢ μία νοηματοδότηση δὲν ἀποκλείει τὴν ἄλλη.

θ) Ὁ χαρακτήρας τῆς μετοχῆς τοῦ ἀνθρώπου στὴν θεία φύση ποὺ προβάλλουν οἱ παραπάνω ἀναγνώσεις τοῦ βιβλικοῦ κειμένου ἀπὸ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἄλλοτε ὄντολογικός, ἄλλοτε ἠθικός, ἄλλοτε καὶ τὰ δύο. Καὶ οἱ δύο χαρακτηρισμοὶ εἶναι ἀποδεκτοὶ καὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποκλειστεῖ ὁ ἓνας ἀπὸ αὐτοῦς. Καὶ αὐτὸ συμβαίνει, ἐπειδὴ ἡ ἀνάγνωση τοῦ βιβλικοῦ κειμένου ἐπιδέχεται μόνον δύο «περιορισμούς». Ὁ πρῶτος ἔχει νὰ κάνει μὲ τὴν αὐθεντία τοῦ βιβλικοῦ κειμένου ποὺ αὐτὸ ἐξ ὀρισμοῦ διαθέτει μέσα στὴν χριστιανικὴ κοινότητα. Ὁ δεῦτερος σχετίζεται μὲ τὸν χαρακτήρα τοῦ ἐκάστοτε ἀναγνώστη Πατέρα καὶ μὲ τὸ πολιτισμικὸ ὑπόβαθρο τῆς ἐποχῆς ποὺ ζεῖ. Ὁ παράγοντες αὐτοὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ παραμεριστοῦν, νὰ ἀπαξιωθοῦν ἢ νὰ ὑποτιμηθοῦν.

ι) Τέλος, ἡ παραπάνω προσέγγιση τῶν πατερικῶν κειμένων μέσω τῆς ἀναγνωστικῆς θεωρίας, ἀνάδειξε ἓνα μεγάλο μέρος τοῦ θεολογικοῦ πλούτου τῶν κειμένων αὐτῶν καὶ ταυτόχρονα ἐνθαρρύνει τοὺς ἐρευνητὲς ἀκολουθώντας τοῦ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας νὰ προβοῦν σὲ μία δημιουργικὴ ἐπικοινωνία μὲ τὰ βιβλικά κείμενα, ὥστε νὰ ἀνακαλύψουν σὲ αὐτὰ ἀθέατες μέχρι τώρα πλευρὲς τοῦ ὀρίζοντα προσδοκίας τους, ποὺ θὰ μπορέσουν νὰ βοηθήσουν στὴ λύση σύγχρονων προβλημάτων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΠΗΓΕΣ

- ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, *Κατὰ Ἀρειανῶν λόγος πρῶτος*, PG 26, [Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρείας, PG 26].
- , *Διάλογος περὶ τῆς Τριάδος, ἐν ᾧ διαλέγονται ὀρθόδοξος καὶ ἀνόμιος ἀρειανιστής*, PG 28 [Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρείας, PG 28].
- Catena Graecorum patrum in novum testamentum* (CGPNT), V, ἐκδ. J. A. Gramer, Hildesheim 1967. [Catenae, V].
- ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Συγγράμματα*, τόμος Α', Ἔκδοση Π. Χρήστου, Θεσσαλονίκη 1962, [Γρηγόριος Παλαμᾶς Α', ἐκδ. Π. Χρήστου, 1962].
- , *Συγγράμματα*, τόμος Β', Ἔκδοση Π. Χρήστου, Θεσσαλονίκη 1966, [Γρηγόριος Παλαμᾶς Β', ἐκδ. Π. Χρήστου, 1966].
- , *Συγγράμματα*, τόμος Γ', Ἔκδοση Π. Χρήστου, Θεσσαλονίκη 1970, [Γρηγόριος Παλαμᾶς Γ', ἐκδ. Π. Χρήστου, 1970].
- , *Ἐπερ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζοντων*. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Συγγράμματα*, Ἔκδοση Π. Χρήστου, τόμος Α', Θεσσαλονίκη 1962, [Γρηγόριος Παλαμᾶς, Ἐπερ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζοντων].
- , *Διάλεξις ὀρθοδόξου μετὰ βαρλααμίτου, κατὰ μέρος ἀνασκευάζουσα τὴν βαρλααμίτιδα πλάνην*, Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Συγγράμματα*, Ἔκδοση Π. Χρήστου, τόμος Β', Θεσσαλονίκη 1966, [Γρηγόριος Παλαμᾶς, Περὶ θείας καὶ θεοποιοῦ μεθέξεως].
- , *Θεοφάνης, ἡ περὶ θεότητος καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν ἀμεθέκτου τε καὶ μεθεκτοῦ*, Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Συγγράμματα*, Ἔκδοση Π. Χρήστου, τόμος Β', Θεσσαλονίκη 1966, [Γρηγόριος Παλαμᾶς, Θεοφάνης, ἡ περὶ θεότητος καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν ἀμεθέκτου τε καὶ μεθεκτοῦ].
- , *Τῶν πρὸς Ἀκίνδυνον ἀντιρρητικὸς πρῶτος*, Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Συγγράμματα*, Ἔκδοση Π. Χρήστου, τόμος Γ', Θεσσαλονίκη 1962 [Γρηγόριος Παλαμᾶς, Τῶν πρὸς Ἀκίνδυνον ἀντιρρητικὸς πρῶτος].
- , «Ὁμιλία ρηθεῖσα ἐν τῇ ἀγίᾳ ἑορτῇ τῶν φώτων», «Ὁμιλία Ξ' (60)», Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, *Ἀπαντα τὰ ἔργα, Ὁμιλίαι ΜΓ' - ΞΓ'*, τόμος 11, κείμενο, μετάφραση, σχόλια ὑπὸ Π. Χρήστου, Πατερικὲς Ἐκδόσεις: «Γρηγόριος Παλαμᾶς», Θεσσαλονίκη 1986 [Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, Ὁμιλία Ξ' (60)].
- ΔΙΔΥΜΟΥ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΑ, Περὶ Ἁγίας Τριάδος, “Didymus der Blinde. De trinitate, Buch 1”, Ed. Hönscheid, J., Meisenheim am Glan: Hain, 1975; Beiträge zur klassischen Philologie 44. [Δίδυμος ὁ Ἀλεξανδρέας, Περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος].
- , Περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος, PG 39. [Δίδυμος ὁ Ἀλεξανδρέας, Περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος, PG 39].

- ΕΠΙΚΤΗΤΟΥ, *Διατριβαί*, (*Dissertationes ab Arriano digestae*), ἔκδ. H. Schenkl, *Epikteti dissertationes ab Arriano digestae*, Leipzig / Stuttgart 1916 / 1965. [Ἐπίκτητος, Διατριβαί].
- ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ, *Ἐρμηνεῖα εἰς τὴν Β΄ Καθολικὴν ἐπιστολὴν τοῦ Πέτρου*, PG 125 [Θεοφύλακτος Βουλγαρίας, PG 125].
- ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰ ἁγίας εἰκόνας λόγοι τρεῖς, Joannes Damascenus Scr. Eccl., Theol., *Orationes de imaginibus tres*, “Die Schriften des Johannes von Damaskos, vol. 3”, Ed. Kotter, B., Berlin: De Gruyter, 1975; *Patristische Texte und Studien 17*, [Ἰωάννης Δαμασκηνός, Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἁγίας εἰκόνας λόγοι τρεῖς, 1975].
- ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, Περὶ τῆς ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνήσεως καὶ λατρείας, PG 68 [Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, PG 68].
- , *Ἐξηγήσεις εἰς τὸν προφήτην Ἡσαΐαν*, PG 70, 9-1449.
  - , *Ἡ Βίβλος τῶν θησαυρῶν, Περὶ τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου Τριάδος*, PG 75 [Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, PG 75].
  - , *Ἐρμηνεῖα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, PG 75 [Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, PG 75].
  - , *Ὁμιλία ἐορταστικαί, Λόγος Ι΄*, PG 77, 605 ἐξ. [Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, PG 77].
- ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ, Κατηχήσεις, PG 33 [Κύριλλος Ἱεροσολύμων, Κατηχήσεις, PG 33].
- , *Κατηχήσεις*, Cyrillus Scr. Eccl., *Mystagogiae 1 5*, “Cyrille de Jérusalem. Catéchèses mystagogiques, Ed. Piédagnel, A., Paris, P. Paris: Cerf, 1966; *Sources chrétiennes 126*, [Κύριλλος Ἱεροσολύμων, Κατηχήσεις, 1966].
- ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΤΟΥ ΑΙΓΥΠΤΙΟΥ, (Pseudo-Macarius), *Λόγοι καὶ Ἐπιστολές, Ὁμιλία 50*, Pseudo-Macarius, *Reden und Briefe*, 2 vols., *Die griechischen christlichen Schriftsteller*, Ed. Berthold, H. Berlin: Akademie-Verlag, 1973; *Homily 50* [Μακάριος ὁ Αἰγύπτιος, Ὁμιλία 50].
- , *Περὶ ἐλευθερίας νοός*, PG 34 [Μακάριος ὁ Αἰγύπτιος, *Περὶ ἐλευθερίας νοός*, PG 34].
  - , *Ὁμιλία ΛΘ΄. Τίνος ἔνεκεν ἐδόθη ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἡ θεία Γραφή;* PG 34 [Μακάριος ὁ Αἰγύπτιος, Ὁμιλία ΛΘ΄. Τίνος ἔνεκεν ἐδόθη ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἡ θεία Γραφή; PG 34].
- ΜΑΞΙΜΟΥ ΤΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, *Εἰς τὴν προσευχὴν τοῦ «Πάτερ ἡμῶν» ἔρμηνεῖα σύντομος*, PG 90 [Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής, PG 90].
- , *Κεφάλαια διάφορα θεολογικά τε καὶ οἰκονομικά καὶ περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας*, PG 90 [Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής, Κεφάλαια διάφορα, PG 90].
  - , *Ὁμιλία δογματικαί*, PG 91 [Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής, PG 91].
- ΜΟΔΕΣΤΟΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου*, PG 86, 3305 [Μόδεστος Ἱεροσολύμων, Ἐγκώμιον εἰς τὴν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου, PG 86].
- Novum Testamentum Grace* (Nestle-Aland), ἔκδ. B. Aland / K. Aland / J. Karavidopoulos / C. M. Martini / B. M. Metzger, Stuttgart 1995, [NTG].

ΠΛΑΤΩΝΑ, Φαίδρος, στο Πλάτων, *Ἀπολογία Σωκράτους, Φαίδρος, Ἰππαρχος*, εἰσ., μετ., σχόλ. Κ. Κουραβελός, Ν. Ἀχειμαντός, Π. Πετρίδης, (ΒΑΣ 27), Ἀθήνα [Πλάτων, Φαίδρος].

Septuaginta, ἐκδ. A. Rahlfs, Stuttgart 1935.

ΨΕΥΔΟ-ΦΩΚΥΚΛΙΔΟΥ (Pseudo-Phocylides), *Γνώμαι (Sententiae)* D. Young [post E. Diehl], (ἐκδ.), Leipzig: Teubner, 1971. [Ψευδο-Φωκυκλίδης, Γνώμαι].

B. ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

ΑΤΜΑΤΖΙΔΗΣ Χ., *Ἡ ἔννοια τῆς δόξας στήν παύλεια θεολογία*, Βιβλική βιβλιοθήκη 17, Θεσσαλονίκη 2001. [Χ. Ἀτματζίδης, 2001].

–, «Ἡ ἁγιογραφική τεκμηρίωση τῆς περι ὑποστατικοῦ φωτός θέσης ἀπό τόν ἅγιο Γρηγόριο Παλαμᾶ. Τό παράδειγμα τοῦ Β' Κορ 4,4.6, *Εἰσήγηση στοῦ Συνέδριου “Εἰς ἱεράν μνήμην καί τιμὴν τοῦ ἁγίου ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης”*», 12-13 Μαρτίου 2011, Αἴθουσα Ἱερᾶ Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, <http://www.theoath-atmatzidis.gr> & <https://auth.academia.edu/CharalabosAtmatzidis> (30/03/2014). [Χ. Ἀτματζίδης, 2011].

ΒΕΛΟΥΔΗΣ Γ., *Ψηφίδες. Γιὰ μία θεωρία τῆς Λογοτεχνίας*, ἐκδ. Γνώση, Ἀθήνα 1992 [Γ. Βελουδῆς, 1992].

ΒΟΥΛΓΑΡΗ Χ., *Ὑπόμνημα εἰς τὴν δευτέραν καθολικὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου*, Ἀθήνα 1984 [Χ. Βουλγαρῆς, 1984].

ΓΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ Σ., *Κοινωνία Θεώσεως. Χριστολογία καί Πνευματολογία στή διδασκαλία τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ*, Ἐκδόσεις Δόμος, Ἀθήνα 2001 [Σ. Γιαγκάζογλου, 2001].

–, Γρηγόριος Παλαμᾶς καί Νικόλαος Καβάσιλας, «Ἡ σύνθεση μυστηριακῆς καί ἀσκητικῆς ζωῆς στήν ὀρθόδοξη παράδοση», στοῦ *Ἀσκησις καί Θεώσις. Ἐόρτιος τόμος ἐπὶ τῆ συμπληρώσει 650 ἐτῶν ἀπὸ τῆς κοιμήσεως τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ καί τῆ ἁγιοκατατάξει τῶν μελῶν τῆς ἁγίας οἰκογενείας αὐτοῦ*, Ἱερὰ Μητρόπολις Βεροῖας, Ναούσης καί Καμπανίας (ἐκδ.), Β. Δερμετζόγλου (ἐπιμ.), Βέροια 2013, 131-150, [Σ. Γιαγκάζογλου, 2013].

ΚΕΣΕΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., *Πάθη καί ἀρετὲς στή διδασκαλία τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ*, Ἐκδόσεις Δόμος, Ἀθήνα 1986 [Α. Κεσελόπουλος, 1986].

ΜΑΡΤΖΕΛΟΥ Γ., *Οὐσία καί ἐνέργειαι τοῦ Θεοῦ κατὰ τόν Μέγαν Βασίλειον*, Θεσσαλονίκη 1984, [Γ. Μαρτζέλος, 1984].

ΜΑΤΣΟΥΚΑ Ν., *Κόσμος, ἄνθρωπος, κοινωνία κατὰ τόν Μάξιμο τόν Ὁμολογητή*, Ἀθήνα 1980, [Ν. Ματσούκας, 1980].

–, *Δογματικὴ καί Συμβολικὴ Θεολογία, Α – Εἰσαγωγή στή θεολογικὴ γνωσιολογία*, Θεσσαλονίκη 1985 [Ν. Ματσούκας, 1985].

–, *Δογματικὴ καί Συμβολικὴ Θεολογία Γ'.* Ἐκθεση τῆς ὀρθόδοξης πίστεως, Ἐκδόσεις Π. Πουναρά, Θεσσαλονίκη 1985, [Ν. Ματσούκας, 1997].

- ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗ Γ., *Ἡ περὶ θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλία Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ*, Θεσσαλονίκη 1963. [Γ. Μαντζαρίδης, 1963].
- , *Παλαμικά*, Ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1973 [Γ. Μαντζαρίδης, 1973].
- , *Ὁρθόδοξη πνευματικὴ ζωὴ*, Ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1993 [Γ. Μαντζαρίδης, 1993].
- ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΑΤΟΥ Γ., «Ἀναγνωστικὴ θεωρία», *ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Λογοτεχνικοὶ καὶ φιλολογικοὶ ὄροι*, Ἐκδόσεις: τὸ Βῆμα, Ἀθήνα 2013 [Γ. Μαρκαντωνάτος, 2013].
- ΠΕΛΕΓΡΙΝΗ Θ., «Γκάνταμερ, Χάνς-Γκέοργκ», *Λεξικὸ τῆς φιλοσοφίας*, Ἀθήνα 2004, [Θ. Πελεγγρίνη, «Χάνς-Γκέοργκ Γκάνταμερ»].
- ΣΤΑΜΟΥΛΗ Χ., *Περὶ φωτός, Προσωπικὲς ἢ φυσικὲς ἐνέργειες; Συμβολὴ στὴ σύγχρονη περὶ Ἁγίας Τριάδος προβληματικὴ στὸν Ὁρθόδοξο χῶρο*, Θεσσαλονίκη 1999. [Χ. Σταμούλης, 1999].
- , *Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Μονογενοῦς*, ἐκδ. «Τὸ Παλίμψηστον», Θεσσαλονίκη 2000 [Χ. Σταμούλης, 2000].
- , «Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς στὴ σύγχρονη ἑλληνικὴ θεολογία», τοῦ ἴδιου, Ἔκδοση αὐτοσυνηδησίας, Ἐκδόσεις Τὸ Παλίμψηστον, Θεσσαλονίκη 2004, 122-161, [Χ. Σταμούλης, 2004].
- ΤΡΕΜΠΕΛΑ Π., *Υπόμνημα εἰς τὰς καθολικὰς ἐπιστολὰς τῆς Κ. Διαθήκης, Β' Πέτρου*, τ. Γ', Ἀθήνα 1956 [Π. Τρεμπέλας, 1956].
- ΤΣΕΛΕΠΤΙΔΗ Δ., *Χάρις καὶ ἐλευθερία κατὰ τὴν πατερικὴ παράδοση τοῦ ΙΔ' αἰῶνα*, Θεσσαλονίκη 1987, [Δ. Τσελλεπτίδης, 1987].
- ΧΡΗΣΤΟΥ Π., *Ἑλληνικὴ Πατρολογία*, Τόμ. 3, Θεσσαλονίκη, 1987 [Π. Χρήστου, Ἑλληνικὴ Πατρολογία 3].
- , *Τὸ Μυστήριον τοῦ Θεοῦ*, Πατριαρχικὸ Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1983, [Π. Χρήστου, 1983 α].
- , *Τὸ Μυστήριον τοῦ Ἀνθρώπου*, Πατριαρχικὸ Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1983, [Π. Χρήστου, 1983 β].
- ΨΕΥΤΟΓΚΑ Β., «Μακάριος ὁ Αἰγύπτιος», *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια*, τόμος 8, 473-474. [Β. Ψευτογκᾶς ΘΗΕ].
- BAUCKHAM R. J., *Jude, 2 Peter*, (WBC 50), Waco 1983 [R. J. Bauckham, 1983].
- BLEICH DAVID, *Subjective Criticism*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1978. [D. Bleich, 1978].
- BRAY G., *Ancient Christian Commentary on Scripture, New Testament XI, James, 1-2 Peter, 1-3 John, Jude*, Inter Varsity Press, Downers Grove, Illinois 2000 [G. Bray, 2000].
- CHRISTENSEN J. / WITTUNG J. A., ed., *Partakers of The Divine Nature: The History and Development of Deification in the Christian Tradition*, Grand Rapids, Baker Academic, 1995 [J. Christensen / J. A. Wittung, 1995].
- CUDDON J. A., *A dictionary of Literary Terms and Literary Theory*, Wiley-Blackwell Publication, [J. A. Cuddon, 2013].

- DAVIDS P. H., *The Letters of 2 Peter and Jude*, The Pillar New Testament Commentary, W. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan / Cambridge, U.K. 2006 [P. H. Davids, 2006].
- DONELSON R. L., *I & II Peter and Jude. A Commentary*, Westminster John Knox Press: Louisville, Kentucky 2010 [L. R. Donelson, 2010].
- FISH S., *Surprised by Sin: The Reader in Paradise Lost*. New York: St. Martin's, 1967 [S. Fish 1967].
- GADAMER H.-G., *Wahrheit und Methode: Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, Mohr Siebeck; Auflage: 7., durchgesehene Auflage. Jubiläumsausgabe, Juni 2010 [H.-G. Gadamer, 2010].
- GOODER P., (Ἐπιμέλεια), *Ἀναζητώντας τὸ νόημα. Μία εἰσαγωγή στὴν ἐρμηνεία τῆς Καινῆς Διαθήκης*, Ἐπιμέλεια ἑλληνικῆς ἔκδοσης: Αἰκατερίνη Γ. Τσαλαμπούνη & Χαρολάμπος Γ. Ἀτματζίδης, ἐκδόσεις Π. Πουναροῦ, Θεσσαλονίκη 2010 [P. Gooder, 2010].
- GREEN G. L., *Jude and 2 Peter*, Grand Rapids, Mich.: Baker Academic, 2008 [G. L. Green, 2008].
- HARINK D., *1 & 2 Peter*, Brazos Theological Commentary on the Bible, Brazos Press, Baker Publishing Group, Grand Rapids, Michigan 2009 [D. Harink, 2009].
- ISER W., *Der Akt des Lesens: Theorie ästhetischer Wirkung*, München, W. Fink 1976. [W. Iser, 1976].
- , *The Act of Reading: A Theory of Aesthetic Response*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1978. [W. Iser, 1978].
- JAUSS H. R., *Literaturgeschichte als Provokation der Literaturwissenschaft*, Konstanz 1969 [H. R. Jauss, 1969].
- , *Towards an Aesthetic of Reception*, University of Minnesota Press 1982 [H. R. Jauss, 1982].
- , *Ἡ θεωρία τῆς πρόσληψης. Τρία μελετήματα*, Εἰσαγωγή, Μετάφραση, Ἐπίμετρο, Ἐκδ. Ἐστία, Ἀθήνα 1995 [H. R. Jauss, 1995].
- KÄRKKÄINEN L.-M., *One with God, Salvation as Deification and Justification*, Collegeville, MN: Liturgical Press, 2004 [L.-M. Kärkkäinen, 2004].
- , “Deification View”, J. K. Beilby / P. R. Eddy / S. E. Enderlein, *Justification – Five Views*, IVP academic, Illinois, 2011, 219-249 [L.-M. Kärkkäinen, 2011].
- KÄSEMANN E., “Eine Apologie der Uhrchristlichen Eschatologie”, *ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Exegetische Versuche und Besinnungen I*, Göttingen 1960 / 1970, 135-157 [E. Käsemann, 1960 / 1970].
- MEYENDORFF J., *Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς καὶ ἡ Ὁρθόδοξη Μυστικὴ Παράδοση*, Ἐκδόσεις Ἀκρίτας, 1983 [J. Meyendorff, 1983].
- PAULSEN H., *Der zweite Petrusbrief und der Judasbrief*, (KEK XII/2), Göttingen 1992. [H. Paulsen, 1992].

- RUSSELL N., *The Doctrine of Deification in the Greek Patristic tradition*, Oxford/New York, Oxford University Press, 2004, [N. Russell, 2004].
- SCHNEIDER T. R., *1,2 Peter, Jude*, The New American Commentary, Vol. 37, Broadman & Holmann Publishers, Nashville, Tennessee 2003 [T. R. Schneider, 2003].
- SCHULZ S., *Die Mitte der Schrift. Der Frühkatholizismus im Neuen Testament als Herausforderung an den Protestantismus*, Stuttgart/Berlin 1976 [S. Schulz, 1976].
- TYSON J., *Critical theory today A User-Friendly Guide*, Routledge New York 2006 [L. Tyson, 2006].
- VOGTLE A., *Der Judasbrief, der zweite Petrusbrief*, (EKK XXII), Neukirchen-Vluyn 1994. [A. Vögtle, 1994].